

KUPUJTE IBA OD PREDAJCU S PREUKAZOM

NOTA BENE

2,40€ polovica pre predajcu

Február 2021/235

TO DÁ ROZUM

Podporte zbierku na
www.pomahatjelahke.sk

Pomôžme
predajcom

NOTABENE

**prežiť druhú
vlnu pandémie!**

Pandémia, zima, vážny pokles predaja a strach o živobytie zasiahol predajkyne a predajcov NOTA BENE. Vďaka vašim darom sme počas druhej vlny pandémie zatiaľ pomohli zabezpečiť a udržať strechu nad hlavou pre 130 predajkyň a predajcov príspevkami v hodnote 35 000 eur. Rozdali sme viac ako 700 balíčkov potravín a hygienických potrieb a poskytli sme vyše 8 000 kusov ochranných prostriedkov. Druhá vlna pandémie stále trvá a ľudia bez domova potrebujú našu pomoc.

Darujte na **www.pomahatjelahke.sk**.
LEN S VAMI TO USTOJÍME.
Ďakujeme.

ILUSTRÁCIA NA OBÁLKE: Sasha Chagina

Rozhovor
Vírus
škodlivého myslenia

4

Téma
Žiaci bez hlasu

8

Reportáž
Ďakujeme značkári

16

Iniciatíva
Volajú po zmene

20

Fenomén
Ako ostrý nôž

24

Pútnik
Nekonečný kruh

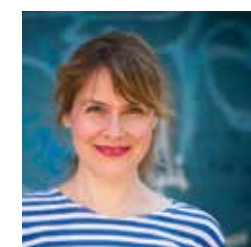
26

Rozhovor
Návod
na premýšľanie

32

Zenové lekcie korony

Ako nájsť pokoj v tejto nerozumnej dobe? Ako si uchovať dôveru a zdravý rozum v krajine, kde sa pravidlá menia rýchlo a chaoticky? V krajine, kde niektorí politici otvorene siahajú po slovníku „roz-hnevaných grobianov“, len aby získali hlasy na sociálnych sieťach – bez ohľadu na to, koľko hnevu a frustrácie prilejú do bublajúceho kotla.

Priznávam, veľakrát si radšej zahryznem do jazyka, keď mám upozorniť človeka bez rúška. Kde nájsť silu postaviť sa za to, čomu verím, a urobiť to s pochopením a bez ponižovania toho druhého? Ako hľadať to, čo nás spája s človekom, ktorý svojím konaním ohrozuje ostatných a na ktorého čin možno doplatí práve moja stará mama? Hľadám odpovede.

Unavuje ma byť naštvaná. Nepáči sa mi rozdeľovať a nálepkovat ľudí, nazývať ich dezolátmi či pomýlenými hlupákmi. V tejto dobe je dôležité hľadať to, čo nás spája a spolu riešiť problémy.

Mnohí stoja pred nesplniteľným zadáním, ako sklbiť prácu a domáce online vyučovanie. Hrozivé je, že 70 % detí z vylúčených komunít úplne vypadlo zo vzdelávania. Ako im pomôcť, aby neprehrávali už na štarte svojho života? Kde zabezpečiť karanténu ľuďom bez domova a ako pomôcť chrániť sa tým, ktorí žijú v preplnených ubytovniach?

Niekedy mám pocit, že sme ako budhistickí mnísi, ktorí vytvárajú mandaly z piesku, len aby ich rozfúkal vietor. Keď už práce nájdeme riešenia, je tu nový problém a začíname odznova.

Keďže systém neponúka nástroje na riešenie, musíme sa spojiť a urobiť, čo sa dá. Nádejou ma naplňujú ľudia ako učiteľka Monika Podolinská, ktorá pomáha deťom z osád zvýšiť šancu, že si raz vyberú, kým chcú byť. Tešia ma moji kolegovia, ktorí si namiesto dovolenky vzali zmeny v nocľahárni Depaul, kde vyčíňa covid. A neúnavní zdravotníci z občianskeho združenia Equita, ktorí sú zázračne vždy presne tam, kde ich treba. Dojala ma pani, ktorá nám prenajala nový byt za symbolickú sumu pre predajcov NOTA BENE.

Pridajte sa k nám a poďme spolu meniť veci k lepšiemu. Staňte sa posilou tímu sociálnych pracovníkov v NOTA BENE. Ozvite sa nám na pohovory@notabene.sk alebo na tel. 0905 440 764.

A ešte vždy nám ostáva možnosť vziať to šialenstvo okolo nás ako šancu rozvíjať schopnosti ako trpezlivosť či prijatie a naučiť sa plynúť ako rieka. Presne ako tí budhistickí mnísi nad rozmetanou mandalou.

Sandra Pazman Tordová,
šéfredaktorka

NOTA BENE

2 2021

Editoriál

3

NOTA BENE
2 2021
Rozhovor

4

Vírus škodlivého myslenia

Jana Čavojská

Tomáš Benedikovič

Rozumieme nebezpečnosti pandémie, vidíme, že zomierajú ľudia. Je jasné, že treba pracovať s odbornosťou. Okrem zdravotnej pandémie tu však máme aj informačnú pandémiu. Záplavu ľudí, ktorí sú infikovaní dezinformáciami a podliehajú horúčkam falošných faktov.

V roku 1991 pracoval Dušan Ondrušek ako psychológ, keď sa stretol s americkým právnikom, ktorý v Európe zakladal centrá mediácie. Ukázalo sa, že ide o šialene zaujímavú sféru činnosti, kde niekto, kto je medzi stranami konfliktu v neutrálnej pozícii, pomáha s riešením konfliktu. O dva roky neskôr založil Dušan s priateľmi

organizáciu PDCS. Odvtedy sa snaží ako tretia strana vstupovať do konfliktov a učiť ľudí, čo znamená dialóg a transformácia konfliktov na osobnej aj systémovej úrovni.

Pomohli ti skúsenosti z psychologickej praxe aj pri porozumení konfliktom?

Bola to dobrá príprava. Zblízka som videl, ako ľudia prežívajú problémy. To človeka urobí citlivejším. Musí to prežívať s nimi. Kto to nerobí, nemá šancu pomôcť. Psychoterapeutická prax učí trpezlivosti. Procesy trvajú dlho a nikdy nevieme, ako sa vlastne skončia. A prináša to aj pokoru. Vidíš, že aj ľudia, ktorí navonok

pôsobia suverénne a šťastne, sa tak vo vnútri vôbec nemusia cítiť.

Ako naša spoločnosť začiatkom 90. rokov nazerala na konflikty?

Nerozprávalo sa až toľko o celospoločenských aspektoch konfliktov, skôr o ich individuálnej úrovni. Napríklad, čo majú ľudia robiť, aby sa dokázali počúvať. Ale to je len jedna, tá najnižšia úroveň. Konflikty vznikajú aj medzi skupinami, susedmi, na úrovni školy, firmy, obce... Tam nie je v hre len to, akí sú jednotliví ľudia. Často nestačí, že sú výborní, úprimne sa nad sebou zamýšľajú a aplikujú správne postupy. Problém totiž nemusí byť v nich, ale v skupine alebo v systéme. Dá sa ísť ešte vyššie. Konflikty medzi komunitami, na úrovni štátu, medzi štátmi, globálne. Čím vyššia úroveň, tým sú komplikovanejšie. A tu sa vtedy väčšinou takto neuvažovalo.

Psychológia riešila skôr problémy na úrovni rodiny?

Áno. Napríklad problém dysfunkčnej rodiny, spôsobený zlou vnútornou komunikáciou. Otec prichádza domov z práce frustrovaný a zneistený, lebo ho v práci ponížujú a nie je tam šťastný. Takže je náchylný na vyvolanie konfliktu a pre drobnosť sa zbytočne poháda so ženou. Tá po desiatich minútach odchádza zúrivá a ukrivdená, lebo sa nepresadila a bez zavinenia bola vtiahnutá do hádky. Hľadá hromozvod. Nájde najstaršieho syna, ktorý rozbil pohár za päťdesiat centov a spustí okolo toho cirkus. Syn sa pri najbližšej príležitosti poháda s mladšou sestrou a tá to odovzdá ďalej tak, že podpichuje najmladšie dieťa v rodine. Keď sa to opakuje dvakrát do týždňa niekoľko mesiacov, to najmladšie šesťročné dievčatko, najslabší článok v rodine, sa začne pocikávať a trhá bábikám hlavu. Rodičia sa zmobilizujú a prídu s ním k psychológovi. Ak to psychológ odhadne správne ako zlý systém rodinnej komunikácie, v ktorom si jej členovia odovzdávajú agresivitu, zvolá celú rodinu, aby pochopil, čo sa tam deje. Nepozerá sa už na jednotlivca, ale pracuje s celým systémom. To isté platí aj vo firme. Ak sú v tíme pätnásť ľudí rozbabrané vzťahy, môže sa tam diať niečo podobné.

Konflikty na úrovni rodiny, firm a štátov majú teda podobné mechanizmy?

Často áno a vzťahový aspekt je tam prítomný, ale mnohokrát nie. Nestačí pracovať len so vzťahmi. Nemôžeme si povedať, že ľudia stačí naučiť relaxovať a poslať k psychológovi. Niekedy je charakter problému systémový. Keď sú ženy na pracovisku diskriminované, nemôžeme povedať, že je to ich hypercitlivosťou a urobiť im komunikačný kurz. Treba odstrániť systémovú nespravodlivosť.

Čo ak sa nedôvera a pocity nespravodlivosti rozširia na úrovni štátu? Momentálne to cítime aj u nás v súvislosti s riešením pandémie koronavírusu.

To sa nedá odstrániť masovými terapiami. Treba sa zamýšľať nad transformáciou nefunkčných vzťahov. Napríklad štát nezabezpečí pre mladé rodiny možnosť získať úver na byt a dôstojne bývať. Preto sa tiesnia v malých bytoch, ktoré s príchodom detí prestávajú vyhovovať. Neustále sa hádajú. Nie preto, lebo nie sú ľudsky pripravení na rodinu. Ale preto, lebo potrebujú dôstojný priestor. Je to systémová vec. Často sa však problém redukuje na vzťahové konflikty. Pritom vzťahový aspekt je prioritný možno pre päťtinu konfliktov. Rovnako dôležité sú iné ich aspekty.

Existovala v 90. rokoch vôbec pozícia mediátora?

Vtedy bola celá spoločnosť nastavená inak. Nevyužívala sa participácia alebo vtákovanie ľudí do aktivít. Pamätám sa, že keď k nám prichádzali experti, hľadali miestnosť na rovnocennú diskusiu. Ponúkli sme im prednáškovú sálu. Odmietli s tým, že tá navodzuje situáciu autority, v ktorej jeden človek jednosmerne hovorí k ostatným, a oni potrebujú priestory, kde si ľudia môžu rovnocenne vymieňať svoje názory. Celý štát bol vtedy zvyknutý na hierarchické usporiadanie. Autority rozhodovali a ostatní vykonávali. Nevnímali sme ako normálne, že ľudia majú rôzne názory a tí s iným názorom nie sú nepriatelia a sabotéri. Demokracia je sama osebe pluralitná. Nefunguje, ak nie sme ochotní diskutovať.

Môžeme teda konflikt vnímať ako niečo pozitívne?

Väčšinou sa nehovorí, že je pozitívny, ale že je legitímny. Konflikt je nevyhnutnou súčasťou akejkoľvek zmeny a môže mať pozitívnu funkciu, lebo posúva vpred. No môže mať aj veľmi deštruktívnu podobu, ak ho sprevádza násilie. Takže dnes na konflikt nazeráme ako na niečo, čo samé osebe nie je ani dobré, ani zlé, ani pozitívne, ani negatívne, ale spôsoby, akými sa rieši, môžu byť konštruktívne alebo deštruktívne.

Workshopy o riešení konfliktov si viedol vo viac ako štyridsiatich krajinách. Sú medzi národmi a kultúrami rozdiely v komunikácii, pre ktoré sa niekde s konfliktom pracuje horšie a niekde lepšie?

Určite existujú rozdiely v kultúre, v spôsobe verejného vystupovania – v tom, koľko je tam decibelov a ako dlho trvá. Ale neverím na národnú povahu. Verím, že existujú kultúrne odlišnosti. No to, že krajina je stabilnejšia a ekonomicky vyspelejšia, nevypovedá veľa o kvalite života v nej. V Afganistane, kde bola šialená chudoba, som videl veľmi sympatické prejavy náklonnosti v rodine. Naopak, v Holandsku, kde sa dlhodobo rozvíja kultúra trpezlivého počúvania, som videl momenty veľkého odcudzenia. Nálepky o dobrých a zlých krajinách, a dobrých a zlých životoch neplatia. Často som videl, že ľudia prežívajú svoje životy spôsobom vzdialeným od toho, čomu sa hovorí veľké dejiny.

Ako sme na tom my, Slováci? Naučili sme sa komunikovať?

Niekedy, keď vediem workshop v krajine typu Tadžikistan, pripomínami to, ako to vyzeralo u nás pred tridsiatimi rokmi. Dám im riešiť úlohu. V miestnosti je dvadsať ľudí, vpredu flipchart, niekto pri ňom stojí a snaží sa diskusiu niekam nasmerovať. O chvíľu k nemu začínajú pristupovať ostatní, tlačia sa, hádajú, je tam chaos. Nepočúvajú sa, dookola opakujú to isté. Úloha, ktorú by s troškou sebadisciplíny vyriešili za pätnásť minút, sa pretiahne na dve hodiny. Vidno, že na Slovensku sa odohral posun k lepšiemu. Naučili sme sa počúvať aj názory, ktoré sa nám nepáčia, a nereagovať na ne vyhrotené. Teda väčšinou, až na pár lídrov, ktorí svojou mentalitou zostali zaseknutí vo zvykoch spred tridsiatich rokov.

NOTA BENE
2 2021
Rozhovor

5

Mali by sme diskutovať aj s ľuďmi, ktorých názory sú pomýlené, hoaxy alebo extrémistické?

Prikláňam sa k tomu, že treba diskutovať aj s tými, ktorých názory vyzerajú na začiatku nezmyselne. No zároveň treba mať zadefinované, vyslovenie akých názorov už prekračuje zákon. Napríklad osvienčimská lož. Celospoločenské konflikty sa zmenili s nástupom sociálnych sietí. Aj veľmi menšinové názory alebo úplné nezmysly, ktoré by sa kedysi do verejnej diskusie nedostali, sa dnes anonymne či pod akýmkoľvek nickom objavujú na sociálnych sieťach. Pod rúškom toho, že treba počúvať všetky hlasy a že nie je rozdiel medzi expertom a niekým, kto nemá žiadne vzdelanie okrem vysokej školy života, vzniká šialený chaos. Kedysi sa presadzoval postoj nekŕmiť trolla, neodpovedať mu, lebo to zbytočne predlžuje diskusiu. Stratégia nereagovať sa ukázala ako neúčinná, lebo kvôli intenzite hlasu sa trollovia stávali v diskusnom priestore väčšinou.

Ako teda máme k trollom pristupovať?

Dnešné odporúčanie znie: reagujte na nich, alebo ich zo solídnej diskusie odstráňte. Diskusiu by veľmi skultivovala aj povinnosť ľudí diskutovať pod svojou skutočnou identitou. Jedny holandské noviny podmienili účasť v diskusii správnym vypracovaním trojotázkového testu z obsahu článku, aby bolo jasné, že text čítali a rozumejú mu. Aj takýto drobný krok viedol k tomu, že diskutovali ľudia, ktorí aspoň približne vedeli, o čom sa hovorí.

Momentálne to vidíme v diskusii o riešení pandémie koronavírusu, v ktorej renomovaného vedca zotrie anonymný hlas.

Skromní ľudia, ktorí nemajú v povahe vykrikovať, sú udupaní. Niekde som čítal, že demokracia je usporiadanie spoločnosti, v ktorom má desať upratovačiek väčšiu pravdu ako jeden vysokoškolský profesor. Áno, z hľadiska počtu majú všetci rovnaký hlas. Ale z hľadiska efektivity musíme brať do úvahy aj expertúzu. V situáciách, keď sa rozhoduje napríklad o ochrane života a zdravia ľudí, si musíme viac vážiť hlasy, ktoré preukázali odbornosť a užitočnosť. Presne ako teraz. Ro-

zumieme nebezpečnosti pandémie, vidíme, že zomierajú ľudia. Okrem zdravotnej pandémie tu máme aj informačnú pandémiu. Záplavu ľudí, ktorí sú infikovaní dezinformáciami a podliehajú horúčkam falošných faktov a manipulácií. Rovnako ako vírus korony sa ľahučko šíri aj vírus škodlivého myslenia, lebo sme nepripravení a nemáme mechanizmy na jeho elimináciu.

Ako sa konflikty oproti minulosti zmenili?

Dnes sa nebojuje o teritóriá, neposúva sa frontová línia. Bojuje sa vo sfére informácií a ideí. Bojuje sa o to, kto v myšliach ľudí spôsobí niečo, vďaka čomu sa pridajú na jeho stranu. O to, čo sa odohráva v hlavách ľudí. Vyhráva ten, kto to dokáže viac ovplyvniť. Dosiahnuť lojalitu ľudí k určitej ideologickej predstave. Hovorí sa tomu aj hybridná vojna.

Čo podľa твоjich skúseností potrebujú o riešení konfliktov počuť ľudia, ktorí sú nimi sami zasiahnutí?

Mám trošku šťastie a trošku smolu, že s ostrou podobou konfliktu sa nestretávam. Nechodím na bojové línie, nehovorím s ľuďmi, ktorí sú práve niečím takým zasiahnutí. Transformácia konfliktov sa nerobí v najostrejšej fáze konfliktu, tam môže nastúpiť len tvrdá sila, ktorá násilie zastaví. Robí sa buď pred najostrejšou fázou, alebo po nej, keď sa vyčerpané strany konfliktu snažia konflikt urovnať. Keď konflikt ustúpi a ľudia musia žiť s dôsledkami vyostrených situácií, začne im dochádzať, čo ich môže doviesť až k násiliu a utrpeniu. Konflikt v Severnom Írsku trval tridsať rokov, zomrelo niekoľko tisíc obetí. Od uzavretia mierovej dohody bežia mierové aktivity. Ľudia z oboch strán konfliktu sa stretávajú, aby si vypočuli, ako vyhrotené situácie prežívala druhá strana. Upokojovanie situácie trvá celé roky. Keď sa konflikt rozbehne do násilnej podoby, môžu to byť desaťročia.

Vidíme konflikty, ktoré sa prenášajú cez celé generácie.

Od genocídy Turecka voči Arménom prešlo už viac ako sto rokov a stále to nie je uzavreté, stále je to živá téma. Ak sa s uzmierovaním

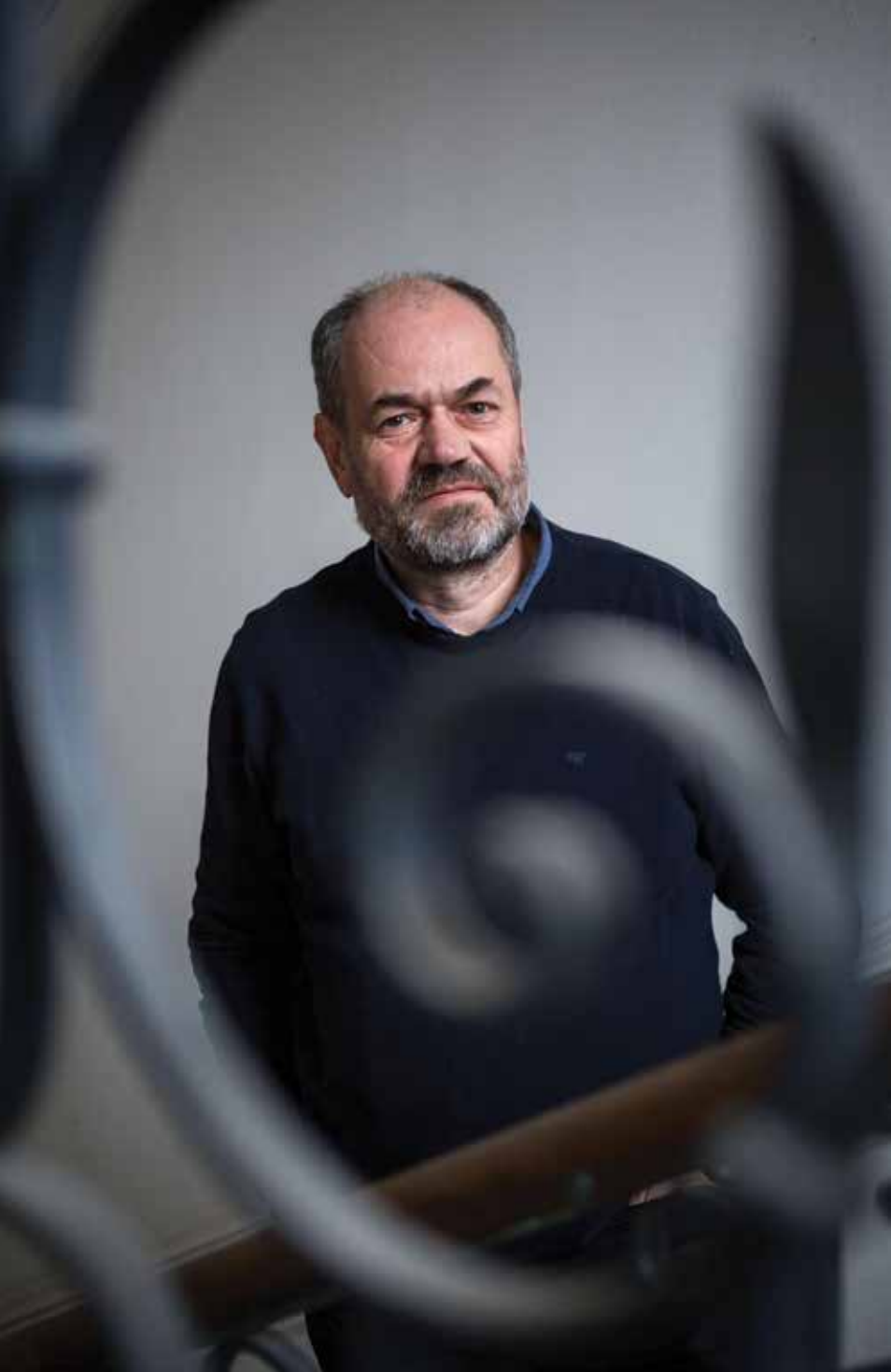
nepracuje správne, rany sa nehoja a bobtnajú. Ak sa pracuje správne, dokážu znepriatelené strany písať spoločné učebnice histórie, v ktorých postupne nachádzajú verziu udalostí prijateľnú pre obe strany. Napríklad Francúzsko a Nemecko. Keď to vidím, som úplne nadšený. Zažívam väčšinou dobrú stránku konfliktu. Vidím citlivých ľudí, ktorí boli obeťami a sú naklonení odpúšťaniu, vyjednávaniu, snahe o pochopenie. Málokedy sa stretnem s nezmieriteľnými zurvalcami.

Čo môžeš urobiť alebo povedať v takom prípade?

V každom konflikte existujú ľudia, ktorí sa snažia predísť najhoršiemu. Často sú to ženy. Vzniklo mnoho ženských hnutí. Moja kolegyňa, kosovská Albánka, sa počas srbsko-kosovského konfliktu snažila zmierňovať napätie. Kontaktovala srbské ženy, schádzali sa a diskutovali. V situácii, keď Srbi Albáncov diskriminovali, ju však najviac opľúvali nie Srbi, ktorých kritizovala, ale jej kosovskí susedia a rodina. Príslušníci jej etnika. Obviňovali ju, že nie je dostatočná vlastenka a nedokáže brániť záujmy svojich. Ona sa pritom veľmi jednoznačne stavala za záujmy kosovských Albáncov. Len odsudzovala násilie. Kritizovala aj násilie zo strany svojich, tak ju označili za zradkyňu.

V porovnaní s dianím na medzištátnej úrovni sa zdajú nejaké stretnutia diskutujúcich žien zo znepriatelených komunít veľmi bezvýznamné. Skutočne môžu mať vplyv na situáciu?

Medzi Srbkami a kosovskými Albánkami to začalo zopár žien a postupne hnutie naberalo na sile. Ich hlas bolo postupne počuť čoraz viac. Skúsenosti z mnohých konfliktov ukazujú, že veci, ktoré nakoniec zmenili chod spoločnosti, sa začínali ako iniciatíva niekoľkých „šialencov“, ktorú spočiatku nikto nechápal. V násilných stretoch sa ľudia môžu cítiť bezmocní a koniec sa zdá byť v nedohľadne. Nakoniec bodujú tí, ktorí sa nevzdávajú a napriek beznádejnosti situácie šíria pozitívny odkaz, ktorý potom môžu ostatní opakovať vo väčšom. Pripomína mi to africkú rozprávku o ko-

libříkovi, ktorý sa ocitol uprostred horiaceho pralesa. Všade naokolo šlahali plamene a kolibrík do svojho malého zobáčika nabral kvapku vody, vyletel ponad plamene a vypustil tú kvapku do plameňov. Všetky zvieratá z pralesa sa zoskupili okolo kolibríka a začali mu nadávať: „Kolibrík, čo si sa úplne zbláznil? Nevidíš tie obrovské plamene? Nevidíš, že tie kvapky vody to neuhasia?“ A kolibrík im odpovedal: „Áno, vidím tie obrovské plamene, tak robím, čo viem a čo môžem.“

Kedy si povieš, že tvoja misia dopadla dobre?

Dušan Ondrušek

Facilitátor a tréner. Založil a vedie organizáciu Partners for Democratic Change Slovakia (PDCS), ktorá sa snaží kultivovať priestor pre dialóg, šíriť poznatky a zručnosti pre alternatívne spôsoby riešenia konfliktov, hlavne v oblasti komunitných a verejných konfliktov. Pôvodne pracoval ako psychológ, venoval sa poradenstvu a terapii. Zaoberal sa výskumom altruizmu a účinnosti rôznych typov tréningov. Od roku 1990 sa trénersky a konzultačne zameriava prevažne na oblasť organizačného rozvoja, alternatívnych spôsobov riešenia konfliktov a nenásilnej komunikácie. Ako tréner a facilitátor doteraz viedol tréningy vo viac ako štyridsiatich krajinách.

matky a rovnako im záleží na ostatných. Navzájom sa začali chápať. Rozprávať sa s niekým, koho sme považovali za úhlavného nepriateľa, je veľký krok vpred. Nesmie to však byť akýkoľvek rozhovor. Ukázalo sa, že nepripravený rozhovor ľudí s opačnými názormi končí tak, že si len posilnia nenávistné postoje voči tým druhým, a výsledok je ešte horší, ako keby sa spolu vôbec nerozprávali. Rozhovor má zmysel, keď má pravidlá a modeluje ho nestranný facilitátor, ktorý sa neprikláňa ku žiadnej zo strán, a umožní diskusiu, v ktorej sa strany počúvajú.

Žiaci bez hlasu

Jana Čavojská

Boris Németh

Školy sme zatvárali necitlivo a bez rozmyslu, myslí si bývalý analytik Inštitútu vzdelávacej politiky Juraj Čokyna. Najviac sa to dotklo detí z rodín bez počítačov, smartfónov a internetu. Takmer rok bez klasickej školskej dochádzky ešte viac znížil ich šance na lepšiu budúcnosť.

Monika Podolinská učí na základnej škole v Muránskej Dlhej Lúke deti z rómskej osady Rúbanka. Za svoju prácu získala v roku 2016 ocenenie Biela vrana. Do učenia dáva všetko. Oveľa viac, než jej prikazujú školské osnovy. Napríklad každého žiacka, ktorý v danom mesiaci nevynechá ani jeden školský deň, vezme za odmenu na koláčik, na pizzu, pozve ich k sebe domov alebo k svojej mame – a k nej sa treba vyviezť výťahom! Čo je pre deti z osady o zážitok viac. Keď má dieťa narodeniny, idú aj s jeho mamičkou do Revúcej. Posedia si v kaviarni alebo reštaurácii. Tieto deti to so svojimi rodičmi nikdy nezažili. A pravdepodobne ani ich mamy. Monika Podolinská berie svojich žiakov na výstavy a na výlety. Pri škole majú vyvýšené záhony. Pestujú zeleninu a kvety. Učia sa variť, piecť, zavárať. Na jeseň si natlačili kapustu, pred Vianocami vyrábali klobásy a varili z vlastnej kapusty kapustnicu. Na Vianoce vyrábali pohľadnice, mydielka a medovníčky pre priateľov, ktorí tieto spoločné aktivity podporili.

Štrnásť kôpok

Ani pandémie Moniku Podolinskú nezastavila. Svojich prváčikov navštvovala doma, učila ich písmenko po písmenku. V auguste zorganizovala letnú školu, aby dobehli učivo z jarých týždňov, keď boli školy zatvorené. Všetci štrnásti odštartovali v septembri druhý ročník. Do vianočných prázdnin sa mohli vzdelávať v škole. V januári však začalo vyučovanie na diaľku aj pre nich.

„Štrnásť kôpok pracovných listov zanesli do osady dve moje bývalé žiačky,“ rozpráva Monika Podolinská. „Na druhý deň som obišla všetky rodiny, vysvetlila som im, ako majú úlohy vypracovávať a kedy mi ich majú doniesť. Všetky listy sa mi vrátili vyplnené.“ Pracovné listy sú lepšie ako nič, no Monike pri takomto spôsobe výučby chýbal kontakt s deťmi. „Podarilo sa mi zohnať telefóny. Za svoje peniaze som kúpila telefónne karty. Jednu sme dostali zadarmo k manželovmu paušálu. Išla som do osady zmapovať, kto má a kto nemá elektrinu. Lebo zbytočne by som dala telefón rodine, ktorá by ho nemala kde nabiť. Štrnásť detí vytvorí sedem dvojíc. Dve rodiny z toho majú tele-

fón, takže dve dvojice mám pokryté. Ostatných päť dvojíc dostalo telefóny odo mňa. Mám nekonečný paušál, tak im teraz volám. Pripravila som im pracovné listy. Budeme si telefonovať a upevňovať učivo.“

Rodičia žiackikov Moniky Podolinskej sú vďační za každú návštevu aj za vyučovanie na diaľku. „Pani učiteľka, to je tak dobre, že nezabudnú písať a počítať,“ hovoria jej. Všetci sú radi, že sa deti učia a želajú si, aby sa už išlo do školy. „Vidím snahu zo strany detí aj rodičov,“ tvrdí Monika Podolinská. Vníma aj celkové zlepšenie v osade. „Keď som tu v roku 2008 začala učiť, ani jedno dieťa nebolo vzdelané, ani jeden rodič nebolo vzdelaný. Rodičov nezmeníme. Ale jeden môj žiak je teraz prvák na vysokej. Maturoval vlni, počas pandémie koronavírusu. Odmaľička ho sprevádzam životom. Jemu a jeho rodičom som rozprávala, aké je vzdelávanie dôležité. Štyria ďalší majú výučné listy. Keď sa podarilo zastaviť

nezmyselné prepadávanie žiakov, začali sa dostávať do 9. ročníka. To im dáva ďalšie možnosti.“

Vzdelávací systém by mal byť podľa Moniky Podolinskej postavený tak, aby v ňom mohol uspieť každý. Nie tak, aby odsudzoval deti, ktoré doma nemajú priestor a možnosti na učenie, na neúspech. Možno by stačilo, aby sa deti mohli na vyučovanie pripravovať popoludní priamo v škole. Domov by odchádzali naučené, s urobenými úlohami a vypracovanými projektmi. A určite by veľmi pomohlo čo najviac pedagógov so srdcom, aké má Monika Podolinská.

Po troch petíciách

Podľa dotazníkového prieskumu Inštitútu vzdelávacej politiky (IVP) nemá počas pandémie prístup k online vyučovaniu až 128 000 detí zo základných a stredných škôl. 52 000 sa nevzdelávalo vôbec, ani prostrední-

tvom papierových pracovných listov. Zo 690 000 žiakov základných a študentov stredných škôl to tvorí až 18,5 a 7,5 %. Inými slovami: ani k neštandardnému vyučovaniu cez internet, kvalitu ktorého nám možno naznačia nasledujúce roky, sa nedostala takmer pätina žiakov a študentov. Táto situácia trvá už takmer rok a koniec je ešte v nedohľadne. Aké škody napáchala izolácia od rovesníkov na psychike detí a mladých ľudí, sa nedozvieme možno nikdy.

Juraj Čokyna vyštudoval politológiu, pracoval ako novinár a v organizácii Transparency International. To na dva roky vymenil za program Teachfor Slovakia, ktorého prostredníctvom učia mladí profesionáli aj na školách s majoritou žiakov zo znevýhodneného prostredia. O svojich skúsenostiach blogoval a napísal aj knihu „A okraje máš kde?“. Neskôr sa stal analytikom IVP, ktorý patrí pod ministerstvo školstva. Tam ho za-

la fungovať ekonomika,“ je presvedčený. „Na jeseň sme školy opäť s ľahkosťou zatvorili, hoci všetko ostatné ešte fungovalo. Neuvedomujeme si, čoho sme sa dopustili.“

Dáta o tom, v akej miere prispievajú otvorené školy k šíreniu pandémie koronavírusu, na Slovensku nemáme. Skúsenosti zo zahraničia však ukazujú, že k nemu neprispievajú nijako zásadne. „Ale u nás sme sa tvárili, že zatvorenie škôl je jedno z najzásadnejších opatrení na potlačenie pandémie,“ podotýka Juraj Čokyna. IVP odporúčal nechať školy otvorené čo najdlhšie. No nestalo sa. Kvantum iných častí ekonomiky si ešte veselo fičalo a mobilita ľudí nebola nijako obmedzená, keď deti museli zostať doma. „Minister školstva sa zobudil až v novembri, po troch petíciách za otvorenie škôl, keď to už začala byť politická téma. Dovtedy to bolo len o deťoch, ktoré nemajú hlas, a rodičoch, ktorí tiež nemali hlas. Minister zareagoval, až keď sa začali ozývať rodičia zo strednej a vyššej vrstvy.“

Nevieme nič urobiť

Juraj Čokyna konštatuje, že keby v období pandémie stále učil svojich rómskych žiakov, nemal by s nimi momentálne veľmi čo robiť. Väčšina z nich totiž nemá doma internet ani notebook, a dokonca ani pokojné miesto na učenie sa. Práve veľký vplyv rodinného zázemia na to, ako sa deťom v škole darí, je podľa viacerých analytikov jedným z najväčších problémov slovenského školstva. Hlavne v chudobných osadách to nebolo ideálne ani pred vypuknutím pandémie. Keď sa zatvorili školy, inštrukcia od ministerstva školstva znela: podľa možností zabezpečte dištančné vyučovanie. Všetky ďalšie odporúčania sa týkali hodín cez internet. Nikto nemyslel na deti bez počítačov a internetu. „Prešiel takmer rok a nič sa nezlepšilo. Jediné, čo sme boli schopní povedať, je: Prepáčte, nevieme pre vás nič urobiť. Pričom to nie je pravda. V okolitých krajinách riešili rozdávanie a požíciavanie zariadení deťom zo sociálne slabších rodín a ich pripojenie na internet.“

Po tom, ako sa školy na chvíľu na jeseň otvorili, prišlo ich ďalšie zatváranie v októbri. Naďalej mohli fungo-

vať len najnižšie ročníky. Pre 2. stupeň základných škôl platila výnimka pre žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia. V triede mohli byť piati žiaci a učiteľ. Podľa odhadu IVP sa tak výnimka oficiálne vzťahovala na 9 400 detí. „Pričom na základe dát o príjmovej situácii rodín vieme, že takých detí z chudobných rodín bolo najmenej dvadsaťtisíc, podľa iných dát ich mohlo byť až päťdesiatitisíc,“ tvrdí Juraj Čokyna.

Momentálne nikto nevie, ako klasifikovať žiakov, ktorí od učiteľov dostávali len papierové zadania. Ak im ich doručovali raz do týždňa, o týždeň ich pozbierali a na ďalší týždeň poslali vyhodnotené, deti si už zrejme poriadne ani nepamätali, o čom pôvodné zadania boli. To má ďaleko od efektívneho učenia. Až po návrate detí do škôl uvidíme, ako narástli už predtým veľké rozdiely medzi žiakmi. Podľa Juraja Čokynu prudko stúpne počet detí, ktoré budú musieť opakovať ročník. To bude znamenať, že nemusia skončiť základnú školu. Tým pádom budú mať len veľmi obmedzenú možnosť dostať sa na strednú školu, kde by získali aspoň výučný list. Takže sa im bude ťažko hľadať zamestnanie. A tak ďalej. Tlačíme pred sebou obrovský problém.

Nové zručnosti

Základná škola v Lozorne, ktorú navštevujú aj deti z rómskej časti obce Lozorno a Jablonové, si v prvej vlne rýchlo a excelentne poradila s dištančným vyučovaním. Pre žiakov z chudobných rodín zohnali od súkromných darcov laptopy alebo smartfóny, obec poskytovala na viacerých miestach bezplatné wifi pripojenie na internet. Každý žiak sa mohol pripojiť k online hodinám. Kto s tým mal napriek tomu problém alebo potreboval vysvetliť učivo podrobnejšie, mal možnosť pracovať v škole v malej skupinke pod vedením asistena alebo absolvovať osobnú konzultáciu s učiteľom. Školu na jar navštívila aj prezidentka Zuzana Čaputová, aby ocenila, ako si s novou situáciou učiteľia dokázali poradiť. „V lete sa nám podarilo skvalitniť internetové pripojenie a technické vybavenie. Sponzor nám poskytol dvadsať kvalitných notebookov pre učiteľov a zariadili tri miestnosti dobrými kamerami. K tomu sme kúpili mikrofó-

ny, reproduktory, kamery na počítače a vizualizéry, ktoré prenášajú pohľad na prácu rúk učiteľa, preto sú úžasnou pomôckou napríklad pri vysvetľovaní geometrie na diaľku,“ vysvetľuje riaditeľka Lýdia Šuchová. „Oproti prvej vlne pandémie je jedna vec iná: deti aj rodičia pochopili, že toto nie sú prázdniny. Všetci vedia, že treba pracovať. Sprísnil sme režim a vyžadujeme, aby boli deti pripojené so zapnutou kamerou a mikrofónom. Ak žiak nie je aktívny, účasť na hodine sa mu nepočíta. Takúto online „dochádzku“ uzatvárame každý mesiac a informujeme rodičov. Takže fungujeme, ako keby bol bežný školský rok.“

Podľa Lýdie Šuchovej je momentálne ťažké povedať, nakoľko takéto vyučba dokáže nahradiť klasické vyučovanie. Hlavne u prváčikov. Tí sú v čase našej uzávierky na online vyučovaní len druhý týždeň. „Tempo je pomalšie, preberieme toho menej. Ale na druhej strane sa deti učia iné

zručnosti. Vnímam to tak, že korona otvorila dvere novým veciam, ktoré sa učiteľia aj žiaci naučili. Možno keď to prehrmí, budeme na toto spomínať ako na obdobie, ktoré nás posunulo vpred. Skôr mám obavy o sociálne prežívanie detí. Aj rodičia na rodičovskom združení hovorili, že s vyučovacím procesom sú spokojní, len deťom chýbajú kamaráti.“

V Lozorne deti na konci januára normálne dostávajú polročné vysvedčenie. Škola nemala dôvod využiť usmernenie ministerstva školstva, ktoré dávalo možnosť odložiť klasifikáciu. Lebo aj cez internet skúšajú, píšú písomky, hodnotia vypracované zadania aj snahu. „Obrovsky sme sa posunuli vpred v používaní technológií. Máme aj deti, ktoré pri prezenčnom vyučovaní nevykazovali extra výsledky, ožili, sú aktívne, vyhovuje im pracovať v individuálnom režime. Žiakov učíme, že vždy treba hľadať riešenia,“ konštatuje Lýdia Šuchová.

O krok pokrok

Vzdelávacia mimovládna organizácia Eduroma vznikla v roku 2012 po tom, ako škole v Šarišských Michaloch súd prikázal prestať segregovať rómske deti, ale opäť vzdelávať všetkých žiakov spoločne. Eduroma v spolupráci s Pedagogickou fakultou Prešovskej univerzity pomáhala škole tento cieľ uskutočniť. Odvtedy sa snaží podnecovať zmeny v školskom systéme a vzdelávacej praxi tak, aby nebol nikto diskriminovaný v prístupe ku kvalitnému vzdelávaniu. Rôznymi metódami podporujú úspešnosť rómskych detí na školách. Tvorila a overujú efektívne vzdelávacie modely. Praktické skúsenosti z terénu sa snažia prenášať na národnú úroveň, aby pomohli vytvoriť nediskriminačný a inkluzívny vzdelávací systém.

„Keď sa pre pandémiu pozatvárali školy, rozbehli sme doučovací program O krok pokrok. V šiestich

lokalitách Prešovského kraja máme viac ako osemdesiat detí a desať lektorov,“ vysvetľuje riaditeľ Eduromy Vlado Rafael. „Mentori majú v komunitách autoritu. Sú to pracovníci komunitných centier, terénni pracovníci alebo rómski aktivisti. Oni vybrali aj deti do programu. Zameriavali sa na najzraniteľnejšie a najrizikovejšie rodiny.“

Kým to bolo z hľadiska epidemických opatrení možné, navštevovali mentori deti doma alebo sa s nimi stretávali v komunitných centrách. Trikrát do týždňa po dve hodiny dobiehali to, čo konkrétne dieťa najviac potrebovalo. Napríklad psychomotorické cvičenia na zvládnutie písania, matematiku. Ale trebárs aj výtvarné práce ako formu odbúravania stresu. „V budúcnosti chceme takto rozvíjať aj zručnosti, ktoré škola nerozvinie. Mnohé z týchto detí neprekročili prah osady. Osmaci sa boja nastúpiť do autobusu, lebo nikdy necestovali.“

Vlado Rafael vie o deťoch, ktorým síce terénni sociálni pracovníci priniesli do osád pracovné listy od učiteľov, no pre obavy z nákazy vypracované úlohy už nikto naspäť nezbie-ral... „Celkovo je systém odovzdávania a hodnotenia pracovných listov veľmi náročný a spätná väzba slabá. Keď sa deti z vylúčených komunít vrátia do škôl, nebudú vedieť dobiehať učivo tak rýchlo ako deti zo strednej vrstvy. Vzniknú ešte väčšie rozdiely, veľa detí prepadne. V mene korony a v dôsledku krízy budeme oficiálne zriaďovať špecializované triedy pre tieto skupiny detí a prehľbi sa segregácia.“

Potrebuje zmenu

Integrované vzdelávanie podľa Vlada Rafaela chýbalo v školách ešte pred pandémiou. Týkalo sa tak talentovaných, ako aj slabších detí. „Talentované deti dostávajú viac úloh ako za trest, tie najslabšie nestíhajú. Na individuálny prístup nie je čas, učebné osnovy sú preťažené. To je systémový problém. Potrebujeme zásadnú zmenu obsahu vyučovania. V školách chýbajú aj podporné inkluzívne tímy ako psychológovia, sociálni pedagógovia, špeciálni pedagógovia. Dokonca chýba obrovské množstvo asistentov učiteľa, ktorí by pomáhali naplňovať individuálne potreby detí.“

Eduroma mapovala, ako vyzerá počas pandémie dištančné vzdelávanie detí zo segregovaných rómskych komunít. Výskum ukázal, že počas prvej vlny pandémie sa až 70 % z nich vôbec neučilo. Viac ako 60 % nemalo žiadny kontakt s učiteľom. Podľa správy Európskej komisie proti rasizmu a intolerancii trpí segregáciou viac ako polovica rómskych detí. Pred nástupom do školy nemajú prístup k riadnej starostlivosti, čo prehľbuje ich vývinové zaostávanie. Až 42 % rómskych detí vo veku 15 až 18 rokov sa nezúčastňuje žiadnej formy vzdelávania. Pod hranicou chudoby žije 85 % Rómov. Viac ako polovica z nich je zamestnaná. Štvrtina Rómov žije v obydliach bez tečúcej vody. Vyše 40 % bez toalety, sprchy alebo kúpeľne. Stredný vek dožitia Rómov je o šesť rokov kratší a detská úmrtnosť trojnásobne vyššia ako celoštátny priemer.

Fotografie od Borisa Németha vznikli pre časopis .týždeň.

Ako na infodémiu?

 Magdaléna Rojo

Očkovanie je príprava na čipovanie. Koronavírus nie je nič viac než len chrípôčka. Alebo napríklad aj – nový vírus bol umelo vytvorený v laboratóriu. Tieto a mnohé ďalšie dezinformácie prispeli k tomu, že mnohí dnes nevedia, ktorým informáciám o pandémii veriť.

V prieskume agentúry Ipsos zo začiatku októbra minulého roka sa viac ako polovica z 1050 opýtaných vyjadrila, že nevedia, ktoré správy o koronavírusu sú pravdivé a ktoré nie. Mnohí odborníci tvrdia, že pandémii sprevádza takzvaná infodémia. Podobne ako v prípade iných negatívnych udalostí, ktoré pohltia mysle celej spoločnosti a vyvolajú nemálo emócií, aj pandémia koronavírusu sa stala príležitosťou na šírenie hoaxov, dezinformácií či nových konšpiračných teórií. Po celom svete sa s nimi roztrhlo vrece, a keďže nepravdivé informácie nepoznajú hranice – fyzické ani literárne, prirodzene sa dostali aj na Slovensko. Hoci dnes už vieme o víruse pomerne dosť v porovnaní s marcom minulého roka, kedy Svetová zdravotnícka organizácia vyhlásila pandémiu, mnoho ľudí zostáva zmätených.

„Zdravotnícke dezinformácie, hoaxy či konšpirácie sú nebezpečnejšie v tom, že hrozí, že sa priamo prejavia v správaní ľudí. Keď niekto uverí sprisahaniu elit alebo si bude myslieť, že zem je plochá, tak to síce podryva dôveru v demokratické zriadenie, v autority, vo vedu, ale tieto tvrdenia sú abstraktnejšie. Ak však niekto uverí, že očkovanie je výmysel farmaceutickej lobby a v skutočnosti žiaden covid neexistuje, tak to môže viesť k páchaniu úplne viditeľných škôd,“ upozorňuje Jakub Goda, publicista, ktorý v čase pandémie spolupracuje s Ministerstvom zdravotníctva SR na vonkajšej komunikácii o nej.

Jaku Goda sa začal hoaxom a konšpiráciám venovať v roku 2016. Po tom,

ako sa do slovenského parlamentu dostali extrémisti, Briti hlasovali v referende za odchod z EÚ a americké voľby vyhral Donald Trump. Infiltraval sa do redakcie konšpiračného webu Hlavné správy a odhalil, ako známe alternatívne médium funguje.

Vytvoriť vlnu

Dezinformácie tu boli odjakživa, nie sú novinkou posledných rokov. Avšak hrozbou doteraz nevídaných rozmerov sa stali vďaka rozmachu sociálnych sietí.

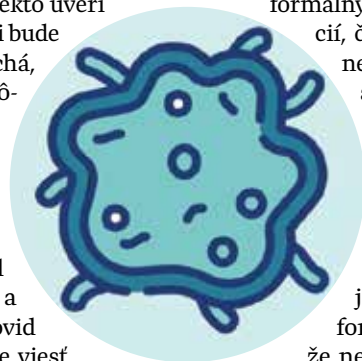
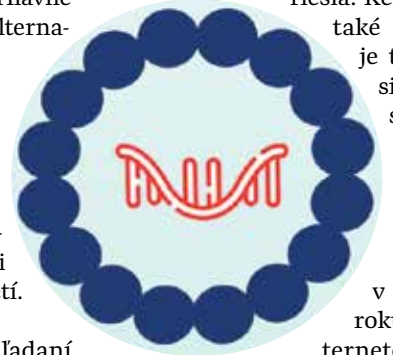
Jakub Goda tvrdí, že pri hľadaní cesty, ako bojovať s dezinformáciami, treba byť odvážny a vniesť do komunikácie viac ľudskosti, ktorá sa odrazí v jazyku i forme obsahu. „V rámci komunikácie ministerstva zdravotníctva na sociálnych sieťach neuvieľujeme len suché úradnícke správy, ale prinášame aj vlastné veci. Štandardom v našej štátnej správe bolo zverejňovanie formálnych, strnulých informácií, čo sa na sociálne siete nehodí. Hľadáme balans, aby si ministerstvo zachovalo svoju autoritu a zároveň reflektovalo prostredie, v ktorom sa komunikácia odohráva – Facebook, Instagram,“ vysvetľuje odborník na dezinformácie. Goda si myslí,

že nestačí len reagovať na konšpirácie a hoaxy ich vyvracaním, ale treba prinášať plnohodnotný efektívny obsah. Ako príklad úspešnej komunikácie uvádza, ako ministerstvo zverejnilo na Facebooku fotky z nemocníc od fotografa Michala Burzu a pod nimi najčastejšie šírené konšpirácie. Takýto obsah má potenciál stať sa virál-

nym, ale aj dostať sa do štandardných médií, do televízie či tlače. „Neustále aktívne hľadáme témy, monitorujeme sociálne siete, aby sme vedeli, čo ľudia riešia. Keď na niečo také natrafíme, je to pre nás signál, že by sme o tej téme mali komunikovať aj my.“

Kým v minulom roku sa na internete neustále diskutovalo o opatreniach – má pravidelné nosenie rúšok negatívne následky pre naše zdravie? – v tomto roku bude jednou z hlavných tém očkovanie proti koronavírusu. Téma vakcinácie je vo všeobecnosti živnou pôdou pre konšpirátorov, čo sa ukazuje aj počas pandémie. Dôsledkom sú potom napríklad aj výsledky prieskumu pre politickú stranu Spolu o tom, ako pandémiu vnímajú učitelia, ktorý realizovala agentúra Focus v minulom roku. Podľa neho by sa až takmer polovica opýtaných učiteľov nedala zaočkovať proti koronavírusu, a to aj keby bola vakcína bezplatná (prieskum sa realizoval v čase, keď vakcína na Slovensku ešte nebola). Takmer tretina učiteľov je presvedčená, že očkovanie je prípravou na čipovanie ľudí.

O očkovaní pochybujú mnohí napríklad aj preto, že vakcína prišla na trh pomerne rýchlo v porovnaní s inými. Takáto pochybnosť je vzhľadom na novú skúsenosť prirodzená a ministerstvo zdravotníctva plánuje podobné pochybnosti vyvracať jasnými argumentami. Okrem webovej stránky a výstupov vo všetkých formátoch médií na svojich

sociálnych sieťach od začiatku očkovania na Slovensku zverejňuje fotografie a videá politikov a političiek či členov zdravotníckeho personálu, ktorí sa už dali zaočkovať.

„Na určitú časť pochybovačov nezapôsobí nič iné, len pocit, že im niečo uteká, že je tu veľa ľudí, ktorí sa ponáhľajú, aby dostali vakcínu a mohli sa vďaka tomu vrátiť do normálneho života. Bude preto treba vytvoriť vlnu emócií, že sa ľudia ženú za vakcínami. Ľudia potrebujú vidieť, že očkovať sa chodia známe tváre,“ vysvetľuje Jakub Goda.

Na druhej strane však sledujeme na Slovensku aj vo svete známe osobnosti i politických predstaviteľov, ktorí závažnosť ochorenia covid-19 spochybňujú. Niektorí dokonca aj po tom, ako ho prekonali. Ak dezinformácie šíria authority, možno na to podľa Godu upozorniť samotné sociálne siete, aby takýto obsah stiahli. Ministerstvo zdravotníctva nedávno podalo trestné oznámenie na portál Bádateľ, ktoré teraz preveruje polícia.

Na viacerých frontoch

Príkladnou komunikáciou štátnej správy o témach, ktoré si konšpirátori a dezinformátori radi požičiavajú, by sme sa podľa Jakuba Godu mohli inšpirovať v pobaltských či škandinávskych krajinách. Efektívna komunikácia v boji s dezinformáciami a konšpiráciami však nestačí. Tento boj prebieha na viacerých frontoch.

Jedným z nich je vzdelávanie ku kritickému mysleniu. Napríklad Fínsko považuje mediálnu výchovu za veľmi dôležitú, a preto je súčasťou školských osnov. V posledných dvanástich rokoch sa do budovania mediálnej gramotnosti zapojili aktéri z mnohých sektorov a sústreďujú sa nielen na mládež, ale aj dospelých.

Na Slovensku vzniklo už niekoľko projektov, ktoré ku kritickému mysleniu vzdelávajú. Napríklad magazín Denníka N o konšpiráciách dostali v minulosti učitelia a žiaci do škôl po celom Slovensku. Príručku pre seniorov o tom, ako rozoznať hoaxy na internete, vydala slovenská pobočka Transparency International. Zatiaľ však chýba systémové zavedenie me-

diálnej gramotnosti do osnov a zdá sa, že počas pandémie k nemu ani nedôjde.

Ďalšia rovina, v ktorej je možné na šírenie dezinformácií reagovať, je legislatívna. Európska komisia aktuálne pripravuje nový legislatívny rámec Digital Services Act, ktorý by sa mal okrem iného vysporiadať s nelegálnym obsahom na internete. Hoci dezinformácie nie sú takýmto obsahom, pripravovaný rámec zavedie páky na to, aby sa sociálne siete rýchlejšie vysporadúvali napríklad s nenávisťnými prejavmi z radov extrémistov, napríklad popierajúcich holokaust. „Obsah rámca rozlišuje technologické platformy podľa veľkosti. Inak sa správa ku Googlu a Facebooku a inak k malým hráčom. Reaguje tak na to, že niekoľko firiem dosiahlo veľkú moc, akú ešte nikto nikdy nemal,“ spomína Jakub Goda. Osobitné pravidlá sa plánujú pre platformy, ktoré oslovia viac ako desať percent spotrebiteľov v Európe.

Dezinformácie a rodina

S dôsledkami uplatňovania neobmedzenej moci sociálnych médií sa tvárou v tvár počas pandémie stretli mnohí v rámci svojich vlastných rodín. Jedného sestra zdieľa konšpirácie o očkovaní, iného otec sa na svojom Facebooku po delil o video s Kotlebom odporúčajúcim na vyliečenie covidu vodku.

„V prvom rade nesmieme ostať ticho. Pri mnohých – i významných – témach radšej uprednostníme dobrý vzťah a zahryzneme si do jazyka, než aby sme išli do konfliktu so svojimi blízkymi. Zdravie vašich blízkych je však tak extrémne dôležitou hodnotou, že stojí o ňu zabojsť,“ radí šachový veľmajster Ján Markoš, autor kníh o kritickom myslení aj etických dilemách i počas pandémie. „Apeloval by som na sestru a snažil sa jej vysvetliť, prečo sa v očkovaní mylí. Ba čo viac: snažil by som sa jej vysvetliť, aké veľmi zlé následky môže jej omyl mať. Vezme si na svedomie napríklad svojich rodičov, ak by sa nedali zaočkovať?“

Markoš odporúča otvorený rozhovor, avšak s uvedením, že nie je možné presvedčiť každého a prílišný tlak môže viesť k tomu, že príbuzní prestanú počúvať rozumné argumenty.

Vystriha tiež pred tým, že každý sa skôr či neskôr dostane do podobného sporu o dezinformáciách a konšpiráciách so svojimi blízkymi. „Je dobré už dnes začať pracovať na prevencii, teda budovať vzťah vzájomnej otvorenosti a dôvery. Práve vzťah dôvery je totiž tým, čo vám v budúcnosti pomôže preklenúť názorové rozdiely.“

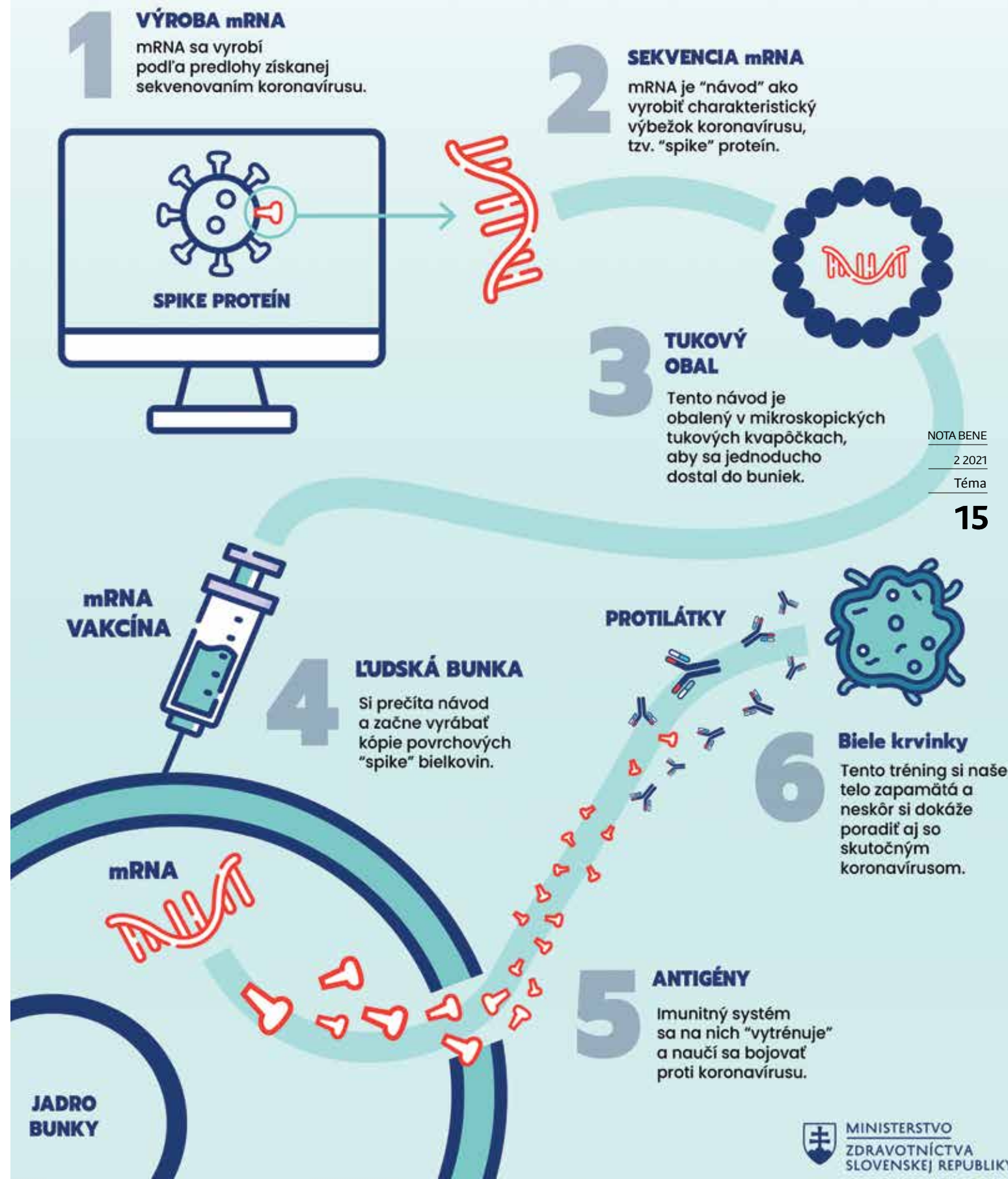
Aj vďaka rešpektujúcemu a láskavému vzťahu budete mať možnosť rozoznať skutočnú príčinu toho, prečo vaši blízki podliehajú nepravdivým informáciám. „Dôvody, prečo ľudia veria konšpiráciám, sú často skôr psychologické než racionálne. Človek, ktorý sa cíti osamelý, môže napríklad na internete tráviť neprimerane veľa času. Človek, ktorý má pocit, že to v kariére nedotiahol tam, kam by chcel, môže byť upokojený konšpiratívnym videním sveta, ktorý ho presvedča, že všetko bolo i tak dopredu riadené a naplánované tajnými silami, a teda v skutočnosti nemal v kariérnom raste šancu – tieto sily to nedovolili. Človek, ktorý cíti hnev zo svojej životnej situácie, bude mať radosť, ak mu konšpirátori dodajú objekt, na ktorý môže svoj hnev vyliť,“ vymenúva Markoš. Ak je teda nasledovanie konšpirácií len symptómom, namiesto presvedčania príbuzných môže byť v boji s dezinformáciami efektívnejšia starostlivosť o daného človeka.

V prípade otca, ktorý sleduje Kotlebove odporúčania, by mohlo zabráť, keby ste s ním trávili viac času. „Vezmite ho do prírody, smejte sa s ním. Po pár mesiacoch možno zistíte, že sa s vami omnoho radšej pobaví o vnúcatách či záhrade než o tajnom spiknutí Georgea Sorosa,“ odporúča Markoš.

Skúsenosť s blízkymi, ktorí šíria dezinformácie, mal aj Jakub Goda. Po opakovaných snahách o zmenu uprednostnil radšej vzťah pred rovnakými názormi na isté veci. „Príde moment, keď to nikam nevedie a treba sa sústrediť na niečo iné,“ vraví dnes. Aj takéto riešenie je legitímne. Ján Markoš k tomu dodáva, že nikoho nemôžete prinútiť k zmene názoru, akokoľvek absurdný sa vám zdá. „Právo mať názor je jednoducho súčasťou ľudskej vnútornej slobody.“

AKO FUNGUJE m-RNA VAKCÍNA

ľudskou rečou

NOTA BENE

2 2021

Téma

15

MINISTERSTVO

ZDRAVOTNÍCTVA
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

NOTA BENE

2 2021

Téma

14

Ďakujeme, značkári!

Jana Čavojská Archív R. P. a I. Š.

Dva biele pásiky a medzi nimi farebný – červený, zelený, modrý alebo žltý. Desaťročia zaužívané značenie turistických chodníkov u nás a v Česku patrí k najprehľadnejším na svete. Nadšenci preznačkujú ročne stovky kilometrov.

Na turistické značky u nás platí dokonca technická norma. V ideálnom svete by bolo treba farby na značení obnovovať každé tri roky. No chýbajú ľudia, ktorí by dobrovoľne zasvätili toľko času a námahy pre dobro všetkých, ktorí radi chodia do prírody. Preto napríklad v Turci preznačkovávajú každé štyri roky. Nie je to žiadna prechádzka. Značkári, ktorí sú okrem teritória Vysokých Tatier členmi Klubu slovenských turistov (KST), potrebujú na vyznačenie trás dlhé hodiny. Do hôr vynášajú aj drevené smerovníky, vyrábajú striešky

a mostíky cez potoky. To všetko za skutočne symbolickú odmenu. Práve KST má u nás na starosti značenie a vytváranie turistických chodníkov.

Cesta hrdinov

Úplne prvú turistickú trasu vyznačili na našom území členovia Sitnianskeho klubu v roku 1874 v Štiavnických vrchoch. Viedla k Počúvadlianskemu jazeru, na Sitno a do Sklených Teplic. V Rakúsku a Švajčiarsku boli ešte pred nami. Tam vznikli prvé značené

trasy už začiatkom 19. storočia. No jednotné a logické značenie turistických chodníkov priniesla prvá Československá republika. Rôzne turistické spolky v Česku a na Slovensku, ktoré si dovtedy značili trasy v regiónoch, kde pôsobili, po svojom, zjednotili značky. Jednotnú metodiku vypracoval generálny značkár Klubu československých turistov (KČST) Bohumír Lederer. Značkovanie v tých dobách vyzeralo tak, že do hôr sa vybrali troj- až šesťčlenné skupiny ľudí. Materiál a stravu im niesli nosiči. Šesťčlenná

skupina dokázala vyznačiť zhruba desať kilometrov za deň.

Ministerstvo vnútra v roku 1920 vydalo výnos pre miestne úrady, že značenie turistických chodníkov sa vykonáva v štátnom záujme, a preto ho treba podporovať. Nové trasy vtedy na Slovensku povoľovali na návrh spolkov KČST župné úrady. Keďže Československu vtedy patrila aj Zakarpatská Ukrajina, naším systémom sa značkovalo aj tam.

Do roku 1938 vyznačili v Československu takmer 40 000 kilometrov turistických trás. Pokračovalo sa po vojne. Vtedy vznikla aj prvá slovenská diaľková trasa – Cesta hrdinov Slovenského národného povstania z Dukly na hrad Devín. Meria 750 kilometrov. A v roku 1958 sa jednotné značenie stalo záväzným pre celé Československo.

Celá veda

Ešte zaujímavejším vývojom prešli turistické smerovníky. Kedysi označovali správnu cestu jednoduché nápisy alebo tabuľky na stromoch či plotoch. Údaje o smere, kilometroch či čase do cieľa sa písali, ako si povedal tvorca tejto značky, a v jazyku, ktorý mu bol blízky. Koncom 30. rokov minulého storočia sa ustálila forma drevenej tabuľky s dvomi šípkami, označujúcimi oba smery chodníka, a s údajmi o trase. Po vojne ich nahradili samostatné smerovky. Kým v Česku sa zaužívala informácia o počte kilometrov do cieľa, na Slovensku sme uvádzali a uvádzame dodnes čas.

Od 50. rokov sa na smerovníkoch používajú trvácne kovové tabuľky. Násť technológiu, ktorá by vydržala roky, nešúpala sa a nezničilo by ju počasie a hrdza, bolo však náročné. Značkári skúšali rôzne materiály a typy farieb a lakov. Bola to celá veda. Tie súčasné vydržia približne pätnásť rokov.

Norma hovorí o tom, že turistická značka má mať presný rozmer desaťkrát desať centimetrov a tvoria ju tri pásy: hore a dole biely na zvýraznenie a v strede farebný. V Československu sa kedysi dávno začínalo červenou. Neskôr značkári pridali modrú, zelenú a žltú farbu. Červené značky sa používajú na najvýznamnejšie, diaľkové a hrebeňové trasy. Modré označujú dôležité regionálne turistické trasy

vedúce jedným pohorím. Zelené značky sú určené pre nástupové turistické chodníky, napríklad z dolín na hrebeň. A žlté na jednoduchšie a kratšie trasy, nadväzujúce na významnejšie chodníky.

S farbou, kefou a pílkou

Radoslav Pančík z Martina je značkár už roky. Pomáha mu manželka Lucia a ich dvaja synovia. Práve syn Maťo ich na to nahovoril. Keď mal sedem rokov, prišiel k nim na návštevu značkár a tak zanietený o tom rozprával, že si to chce vyskúšať aj on. Pančíkovci pochodili hory nielen u nás, ale aj v zahraničí. Svoje tvrdiť, že naše značenie je najprehľadnejšie. „Inde sa bez mapy nezaobídeš,“ hovorí Lucia. „U nás si vieš poradiť aj bez nej.“ Inde, a to aj v hornatých krajinách západnej Európy, napríklad neudávajú časy ani vzdialenosti či nepoužívajú farby na odlíšenie jednotlivých trás.

Kto sa chce stať značkárom, musí byť členom KST a prejsť školením

a testom, ktoré KST organizuje. Podľa Igora Šteinerja, predsedu Komisie značenia KST Turiec, ktorý značkuje už dvadsať rokov, sú najlepšimi značkármi čerství dôchodcovia. „Majú dosť síl a chuti a čas aj cez týždeň. Môžu vybehnúť značkovať hocikedy, keď je pekné počasie. Mladí sú od rána do večera v robote a cez víkend majú aj ďalšie aktivity. Momentálne máme v regióne šestnásť aktívnych značkárov a päť pomocných, ktorí sa zaučujú.“ Samozrejme, ideálne by bolo, ak by záujem mali aj mladí. Ak by rodičia – turisti viedli svoje deti k tejto záľube. Lebo turistických trás je veľa a treba sa o ne starať, ak chceme mať všetci prospech zo značenia v horách.

Značkuje sa od mája do septembra. Vtedy je pekné počasie a hlavne dlhé dni. Na takú prácu treba čas, niekedy trvá hodiny, kým sa človek dostane len na miesto, kde má začať – a za svetla sa musí stihnúť aj vrátiť. Každý regionálny klub si vedie evidenciu turistických trás a na jar ich pridružuje jednotlivým značkárom. Dostanú aj pomôcky: far-

by – okrem farebnej a bielej aj hnedú na zatretie nepotrebného značenia, štetec, drôtenú kefu na očistenie stromu a pítku na odstránenie konárikov a kríčkov, ktoré by značku zakrývali. „Značkárovi patrí aj symbolická odmena, stačí akurát na dopravu a nejakú stravu,“ vysvetľuje Igor Šteiner. „Ale značkári robia túto prácu z presvedčenia a s nadšením. Robia to pre osiatných turistov. Zarobiť sa na značkovani určite nedá.“

Nové trasy

Rada prekvapilo už značkárske školenie. Okrem metodiky a techniky sa skúšalo aj z orientácie či určovaní sklonu terénu. Od neho sa napríklad odvíja čas, ktorý človek potrebuje na prejdienie trasy. Pravidlá stanovujú aj to, že jednotlivé značky by mali byť od seba vzdialené približne 250 metrov. Aby sa turista určite nestratil. „My ako jedni z mála značkujeme vodou riediteľnými farbami,“ hovorí Rado. „Kvôli prírode. Nechceme chemikálie a hlavne v tom nevidíme zmysel.

Aj keď syntetická farba vydrží dlhšie ako tri – štyri roky, strom zarastá machom alebo ju môže zakryť krík, takže značku treba tak či tak obnoviť.“

Značkári väčšinou obnovujú značenie na už zabehnutých trasách. „Občas však chceme vyznačiť tiež nejakú novú peknú trasu. Niekedy nás požiadajú aj obce, či by sme nevyznačkovali cestu k nejakej atrakcii či vodopádu. Je to však pomerne náročná činnosť. Chodníky prechádzajú cez pozemky rôznych majiteľov lesov, urbárskych a poľovníckych združení, Štátnych lesov SR. Potrebujeme ich povolenie,“ rozpráva Igor Šteiner. „Často však nechcú turistický chodník a návštevy ľudí. Hovorí, že vyrušujeme zver, že sa na ich pozemku môže stať nejaká nehoda a podobne. Takže dostať ich súhlas je najväčší problém. Turistický chodník musia odobrať aj úrady životného prostredia. Tie posudzujú, či neprimerane nezasahuje do chránených území a za akých podmienok sa nimi môže viesť.“

Rada mrzí, keď pekne vyznačenú trasu zničia mechanizmy pri ťažbe dreva. Žiaľ, nie je to ojedinelý jav. „Máme hustú sieť dobre značených chodníkov, ale veľa z nich je takto zdevastovaných. Darmo sa snažíme vyznačiť peknú trasu, keď tadiaľ potom prejde lesný traktor a zostanú po ňom kolaje, blato a voda. Rozumiem, že v hospodárskych lesoch treba aj ťažiť drevo. No turistickú trasu potom môžu lesní robotníci dať do normálneho stavu.“

Spúšť po drevorubačoch

Ďalší problém je, keď drevorubači vyrúbu strom aj so značkou. „Tí so vzťahom k turistike to neurobia a strom odrežú nad značkou,“ myslí si Igor Šteiner. „Ale väčšinou ich naše značenie veľmi nezaujíma. Stromy vyrúbu, smerovníky pri sťahovaní dreva vyvalia a odhodia do lesa. To sa stáva celkom bežne. Musíme ho ísť práčne zakopať naspäť.“ Kto vidí zničené smerovníky alebo značky, môže to nahlásiť prostredníctvom webstránky KST. Značkári dajú trasu čím skôr do poriadku.

Nielen lesní robotníci, ale aj neohľaduplní turisti sťažujú dobrovoľníkom prácu. V poslednej dobe sa rozšíril zvyk lepiť na smerovníky rôzne samolepky. Niekedy nimi prelepia aj samotné tabuľky so šípkami. „Náter na smerovníkoch obnovujeme každých šesť rokov. Tieto samolepky musíme práčne dávať dole,“ upozorňuje Igor Šteiner.

„Je to pekná robota, len na ňu treba trpezlivosť,“ konštatuje Lucia Pančíková. „Ideš pomaličky. Ak si sám, potrebuješ veľa času, keď máš strom oškrabať, vyčistiť, namaľovať značku a odfotiť to. Má to však veľa dobrých stránok. Napríklad, keď nám ďakujú okoloidúci turisti. Mnohí z nich vidia značkovanie v praxi po prvýkrát. Alebo keď potom ideme s deťmi na prechádzku a ony vidia, čo sme vyznačili.“

Pančíkovci organizujú v Martine cestovateľský festival Bez hraníc. Pred šiestimi rokmi z výťažku z predaja fotografií vyznačkovali trasu v Blatnickej doline. Turistické chodníky v Blatnickej, Necpalskej a Gaderskej doline chcú takto rozvíjať aj naďalej, keď získajú peniaze z nejakých aktivít. Možno pribudne lavička alebo informačná tabuľa. Na úžitok všetkým.

Kto by dnes veril Kantovi?

Elena Akácsová

Shutterstock

Čo sa stalo so svetom, že ľudia viac veria šarlatánom ako vedcom? Je na vine slabá popularizácia vedy alebo, naopak, jej prílišné zľudovenie?

„Ako mohol Boh v prvý deň stvorenia oddeliť deň od noci a až na štvrtý stvoriť Slnko?“ vmietla som medzi oči mojej babičke vetu, ktorú som počula na prírodopise od súdruha učiteľa Zajíčka.

Babička pozrela von oknom a usmiala sa: „Veď aj teraz je deň a žiadne slnko nesvieti.“ Oponovala som jej svojimi chabými kozmologickými znalosťami, ale babička sa nedala: „Nemysli si, že som spadla z čerešne! Učila som sa v meštianke aj Kant-Laplaceovu (vyslovovala to tak, ako sa to píše) teóriu vzniku Slnčnej sústavy. Ale to je len hypotéza. Každú chvíľu je nejaká nová!“

Spomenula som si na túto dávnu debatu teraz, keď sú mnohí ľudia zhrození, ako sa z internetu stáva žumpa a z každého absolventa vysokej školy života expert na všetko. A hľadajú vysvetlenie, čo sa zmenilo oproti predošlej dobe, keď vzdelanosť a veda bola vo všeobecnej úcte.

Naozaj bola? Nie je to skôr tak, že sme len nevedeli, čo si obyčajní ľudia myslia a o čom sa debatuje v dedinskej krčme? Teraz tú krčmu máme sprítomnenú na sociálnych sieťach a tak nás to šokuje.

Ale možno sa predsa len niečo zmenilo. Zmenilo sa to, ako sa ku nám dostávajú poznatky z vedy. Ako rýchlo a často a v akom množstve a forme.

Keď moja babička po prvej svetovej vojne chodila do meštianky, hmlovinová hypotéza bola už známa viac ako sto rokov. Sformuloval ju v roku 1755 Immanuel Kant, v roku 1796 ju rozvinul francúzsky astronóm a matematik Pierre Simon de Laplace. Niektoré javy sa ňou však vtedy nedali vysvetliť. Vedci

v priebehu 20. storočia prišli s ďalšími teóriami, no žiadna neuspela. Dnes sú myšlienky vyslovené Kantom a Laplaceom v modifikovanej podobe obsiahnuté aj v modernejších hypotézach vzniku planét Slnčnej sústavy, napríklad v Kuiperovej či Safranovovej. Potvrdil ju experiment na raketopláne Discovery v roku 1984 aj neskoršie pozorovania cez Hubblov vesmírny ďalekohľad. Stále je to hypotéza, no podstatne presvedčivejšia ako v roku 1755.

Keď Kant vyslovil nejakú myšlienku, isto ju o týždeň nepublikovali v miestnom denníku v sekcii veda a nezdíľali si ju hneď tisícky ľudí. Kant nemal potrebu svoje myšlienky zjednodušovať a popularizovať. A ani ich obhajovať pred niekým, kto nemá dostatočné vzdelanie a schopnosť chápať, čo je teória, čo štúdia na stovke ľudí, čo vedecký experiment a že aj potvrdený omyl je vo vede dobrým výsledkom.

Veda ide dopredu raketovým tempom. Každý nový poznatok prinesie stovky ďalších, nadväzujúcich. Stovky potvrdení i vyvrátení. Všetko sa hneď publikuje, čo je skvelé pre ďalšie vedecké bádanie, lenže laici s tými poznatkami nevedia dobre narábať.

V novoročnej ankete deníka SME historik Jakub Drábik vyslovil výzvu pre vedcov: „Akútne musíme nájsť efektívnejšie spôsoby, ako tlmočiť najnovšie vedecké poznatky širšej populácii. Zaznamenávame enormný vedecký progres, no zdá sa, že čím ďalej, tým viac ľudí sa radšej rozhodne dôverovať rôznym pochybným stránkam, pomäteným individuám či šarlatánom než vedcom. Nie, nie je to len nedostatkom kritického myslenia a zlyhávajúcim školstvom, vedci by sa mali pozrieť i na seba a opýtať sa, či skutočne robia pre popularizáciu vedy dosť.“

Autorka je publicistka.

Volajú po zmene

Petra Nagyová

Jana Čavojská

Vzdelávanie by malo popri získavaní dôležitých vedomostí a rozvíjaní zručností umožniť aj celistvý rozvoj detí a mladých ľudí. Jeho cieľom by malo byť odstraňovanie nerovnosti a rozvíjanie potenciálu každého učiaceho sa. Na základe zistení iniciatívy To dá rozum sa však realita javí značne odlišná.

Analytici pre oblasť školstva strávil tisíce hodín rozhovormi s rôznymi aktérmi vo vzdelávaní na Slovensku i v zahraničí. Oslovili takmer pätnásťtisíc respondentov, medzi nimi žiakov, študentov, učiteľov, vedcov, riaditeľov

škôl i zamestnávateľov, aby im popísali problémy, s ktorými sa v slovenskom školstve stretávajú. S iniciatívou To dá rozum prišla nezisková organizácia MESA10 ešte v roku 2016. Jej cieľom bolo definovať príčiny súčasného ne-

priaznivého stavu vzdelávania a na vrhnúť v ňom zmeny. Aj rozsahom respondentov išlo o jedinečný prieskum, vďaka ktorému vznikla tisícdivostranová analýza s popísanými problémami, ku ktorej pribudlo tristo strán

odporúčaní, ktoré analytici navrhujú na stave školstva zmeniť.

Bez pochopenia príčiny

„Pokúsili sme sa pomenovať nielen problémy, ktoré nás trápia, ale aj ich príčiny. Bez pochopenia príčiny nedokážeme problém vyriešiť. V tom prípade riešime iba symptóm a ten nám vyskočí niekde inde,“ hovorí Renáta Hall, bývalá riaditeľka projektu a analytička pre oblasť vysokého školstva a vysokoškolskej vedy.

Podľa zistení je jedným z kľúčových problémov to, že vzdelávanie na Slovensku nie je dostupné na všetkých stupňoch pre každého. „Na vysokú školu sa dostane takmer každý, ale prístup

k programom vzdelávania a starostlivosti v ranom detstve je obmedzený,“ pokračuje Renáta Hall. Vzdelávací systém tak nedokáže včas zmierniť riziká neskoršieho neúspechu. Hoci existujú rôzne nulté ročníky alebo kurzy na dokončenie základného vzdelania, analýza ukázala, že nie sú efektívne. Je dobré, že posilnenie kapacít v škôlkach je jednou z priorit súčasného vedenia ministerstva školstva.

Naše vzdelávanie nedokáže reagovať na rozmanitosť potrieb a záujmov detí. Niektoré skupiny, ako napríklad deti so zdravotným znevýhodnením alebo deti zo segregovaných rómskych komunít, sú zo vzdelávania systematicky vylučované. Mnohé z nich nepokračujú v ďalšom štúdiu alebo nedosiahnu potrebnú kvalifikáciu, ktorá by im neskôr pomohla uplatniť sa na trhu práce. Na vzdelávanie detí so špeciálnymi potrebami nie sú pripravení ani mnohí učitelia v bežných školách a doplnenie takého vzdelania je prakticky nedostupné.

„Príprava budúcich učiteľov je zameraná prevažne na rozvoj teoretických vedomostí. Teda na to, čo učiť, a nie na praktické pedagogické zručnosti, ako učiť,“ vysvetľuje Renáta Hall. Na budúce povolanie sa učitelia pripravujú zväčša zastaranými metódami. Alarmujúcim zistením je, že až takmer tri štvrtiny stredoškolákov a 60 % vysokoškolákov sa stretlo s tým, že učiteľ ponízuje žiakov pred spolužiakmi tak, že používa prezývky alebo ich zosmiešňuje.

Učitelia nie sú adekvátne odmeňovaní a ich spoločenské uznanie nie je adekvátne náročnosti ich povolania. „Školstvo je ako jeden celok, jeden múr, v ktorom do seba jednotlivé tehly musia zapadať. Ak namiesto jednej vložíte kužeľ, sotva múr vydrží. Je dôležité, aby vzdelávanie išlo v jednej línii,“ konštatuje Renáta Hall. Podľa nej je napríklad náročné očakávať od vysokoškolských študentov, aby boli kreatívni, kriticky mysleli alebo vedeli verejne diskutovať, ak sa od prvého dňa v materskej škole učia opakovať básničku po učiteľke. Memorovanie ide naprieč celým systémom. Ak sa žiak odlišuje, je za to väčšinou potrestaný.

Veľa našich vysokoškolských študentov končí druhým magisterským alebo inžinierskym stupňom vzdelania. V zahraničí ich oveľa viac

končí bakalárskym titulom. Analytici navrhli znížiť počet študentov na druhom stupni, no zamestnávatelia reagovali, že bakalárske štúdium študentov dostatočne nepripravuje na trh práce. „Študenti ani ich rodičia tiež nevnímajú bakalárske štúdium ako plnohodnotné vysokoškolské vzdelanie. Ak má niekto bakalára, je odsúdený na nižšiu platovú triedu a kariérny postup,“ konštatuje Renáta Hall.

Chýba vízia

Vysoké školy na Slovensku charakterizuje uzavretosť. Študenti pôsobia na jednej univerzite počas všetkých stupňov štúdia a akademici neraz od skončenia štúdia až do konca vysokoškolskej kariéry. „Prichádzajú tým o rôznorodé poznatky vo vedeckej, umeleckej a pedagogickej činnosti. Len časť doktorandov sa u nás rozvíja v základných výskumných a pedagogických zručnostiach,“ vysvetľuje Renáta Hall. Veda a výskum na Slovensku zaostávajú a navrhované zmeny analytikov smerujú aj k tomu, aby sa v dohľadnej dobe objavila niektorá zo slovenských vysokých škôl aj vo vyšších pozíciách prestížnych medzinárodných rebríčkov univerzít.

Slabá príprava na učenie a chýbajúca kvalita vyučovania prispieva k nepriaznivému obrazu pedagógov u vysokoškolákov. Ukázalo sa, že na súkromných vysokých školách sa študenti cítia viac v centre záujmu vyučujúcich. Kvalita výučby na vysokých školách sa stala centrom záujmu novej akreditácie a tak je tu šanca, že čoskoro by mohlo dôjsť k zmene.

Celkovým problémom slovenského školstva je, že štátu chýbala dlhodobá vízia jeho rozvoja. Systematicky sa neanalyzovali žiadne dopady realizovaných politík. To spôsobuje časté zmeny v legislatíve i v spôsobe financovania. Štát neposkytuje dostatočnú podporu zamestnancom v školstve. Všetky tieto faktory sa podieľajú na neustálom znižovaní kvality školstva. To je zrejme z medzinárodných porovnaní a zhoršujúcich sa výsledkov žiakov v plošných testovaniach. Narastá podiel vysokoškolákov, ktorí odchádzajú študovať do zahraničia. Problémom je, že až 41 % z nich sa nechce vrátiť späť.

Pedagóg v galérii

 Galina Lišháková Archív V. B.

Hoci je to už dávno, čo Vladimír Burjan učil matematické talenty na gymnáziu, na svet sa stále díva očami citlivého pedagóga. Vďaka tomu nachádza rady pre dnešných rodičov a učiteľov aj vo výtvarných dielach.

Na konci minulého roka vám vyšla kniha **Pedagóg v galérii**, v úvode ktorej konštatujete, že v škole vás o výtvarnom umení veľa nenaučili. Myslíte si, že dejiny výtvarného umenia by mali byť súčasťou povinnej výučby?

Keď sa povie dejiny výtvarného umenia, znie to príliš akademicky, encyklopedicky, pretože tak sa v našich školách učia dejiny takmer všetkého. Nemyslím si, že by sa mali žiaci učiť vymenovať renesančných maliarov či barokových sochárov. Škola by však mala mať ambíciu vychovávať kultúrnych ľudí, ktorí majú potrebu stretávať sa pravidelne s výtvarným umením. Ľudí, v ktorých dokáže vyvolať emócie alebo ich primäť k zamysleniu. K tomu, aby ste výtvarnému umeniu rozumeli a dokázali v ňom všeličo oceniť, je potrebné sa v ňom aspoň trochu oriento-

vať. Ale to vôbec nie je ťažké. Keď vám o tom bude niekto zaujímavý rozprávať a umožní vám to precítiť a pochopiť, tak si tie základné fakty ľahko zapamätáte. To platí pri učení všeobecne: keď niečomu rozumieme, poznáme príčiny a súvislosti, ľahšie si to zapamätáme.

Vo svojej knihe prostredníctvom obrazov rozprávate o situáciách, z ktorých si môžeme vziať ponaučenie alebo sa nad nimi zamyslieť. Sú medzi nimi aj diela, z ktorých ste sa sám niečo naučili?

Kniha **Pedagóg v galérii** nie je primárne o výtvarnom umení. Pri svojich návštevách galérií som sa nechal inšpirovať slávnymi maľbami, ktoré som sa snažil čítať cez optiku pedagogickej profesie či rodinnej výchovy. Vo výtvarných dielach teda hľadám

rady pre dnešných rodičov a učiteľov. Vhodným zdrojom inšpirácie sú najmä obrazy, zachytávajúce klasické príbehy našej kultúry. Raffaelov obraz Šalamúnov súd nám pripomína, že rodič musí niekedy v záujme svojho dieťaťa robiť aj veľmi ťažké a bolestivé rozhodnutia. Rembrandtov **Návrat mánotratného syna** je zasa o odpúšťaní, ktoré je vo výchove dôležité. Nastoľuje však aj otázku rovného či spravodlivého zaobchádzania rodičov so súrodencami. Ikarov pád je zasa učebnicou výchovy adolescenta. Daidalos sa snažil svojho syna poučovať, nerobil to však optimálne a prišiel o neho. Pri tomto obraze rozoberám, čo robil Daidalos z pohľadu modernej pedagogiky správne a kde sa, naopak, dopúšťal rovnakých chýb ako niektorí dnešní rodičia a učitelia. Caravaggiov **Neveriaci Tomáš** je

okrem iného pripomienkou dôležitosti kritického myslenia.

Na niektorých obrazoch vo vašej knihe sú aj rôzne vývojové etapy školstva. Vrátili by ste niečo z nich?

Nemyslím si, že v dejinách školstva boli etapy, ku ktorým by stálo za to sa vracieť. Je pravda, že s istým obdivom analyzujem Raffaelovu fresku, zobrazujúcu Platónovu akadémiu. Treba si však uvedomiť, že v starovekých Aténach bolo vzdelávanie dostupné iba úzkej skupine obyvateľov. V novoveku sa školy postupne otvárali aj masám, triedy však bývali prepĺnené – nezriedka v nich bolo päťdesiat detí – chudobne vybavené, temné a chladné. Učitelia nemali dostatočnú odbornú prípravu, bežne používali fyzické tresty. V knihe rozoberám aj obraz Jana Steena, na ktorom učiteľ v dedinskej škole bije žiaka lyžicou po prstoch, pretože ten niečo škaredo napísal. Komenský bol génius, ale zďaleka nie všetci učitelia v 17. storočí boli ako on. A ani dnes nie sú. Dnešné školstvo má celý rad vážnych problémov, no ich riešenie netreba hľadať v návratoch do „zlatých čias“. Také totiž nikdy neboli. Občas počuť pochvalné vyjadrenia o socialistickom školstve. V istých konkrétnych bodoch bolo naozaj lepšie ako to súčasné, ale ako celok malo zásadné nedostatky. A navyše, keby sme sa aj zhodli, že bolo lepšie, návrat k nemu je už dnes principiálne nemožný. Stálo

totiž na predpokladoch, ktoré v súčasnej spoločnosti nie sú splnené.

Pre pandémiu sa pedagógovia, žiaci a študenti museli zo dňa na deň a nepripravení popasovať s dištančným vzdelávaním. No mnohých to inšpirovalo k novým nápadom, ako sprostredkovať učivo. Zaujali vás niektoré?

Riaditelia by mali vedieť, ako v tejto situácii riadiť pedagogické tímy, ako koncipovať rozvrhy, ako komunikovať so žiakmi a s rodičmi. A učitelia by mali vedieť, aké možnosti poskytujú online platformy. Čo sa cez ne dá a čo nedá robiť, čo funguje, čo nie, čo žiaci doma dokážu a čo od nich nie je reálne očakávať. Tu vidím veľké individuálne rozdiely medzi školami a dokonca aj v rámci škôl medzi jednotlivými učiteľmi. Mnohí pedagógovia to zvládli dobre, mnoho ich však stále tápa. Aj zle vedené online hodiny sú však lepšie ako úplné prerušenie kontaktu medzi dieťaťom a školou.

Pedagógovia aj psychológovia už pred pandémiou hovorili, že priveľa času v online priestore má negatívny dopad na psychiku aj sociálne zručnosti. Aj vy to vidíte len negatívne? Nemožno sa na to dívať aj ako na určité prechodné vývojové štádium, ktoré prinesie aj niečo dobré?

Boli časy, keď sa rodičia a učitelia sťažovali, že deti priveľa čítajú a že to bude

RNDr. Vladimír Burjan

Po absolvovaní Matematicko-fyzikálnej fakulty Univerzity Komenského učil matematiku na gymnáziu, bol riaditeľom spoločnosti EXAM testing, poradcom ministra školstva a šéfredaktorom časopisu **Dobrá škola**. Dnes riadi rovnomenú neziskovú organizáciu.

NOTA BENE

02 2021

Rozhovor

23

mať na ne negatívne dopady. Potom prišli časy, keď dospelých hnevalo, že mladí trávajú priveľa času sledovaním televízie. Dnes nám pre zmenu vadí čas trávený s počítačmi a mobilmi. Každé nové médium prináša výhody aj riziká. História však ukazuje, že akokoľvek nám nejaké médium prekážalo, nikdy sme nenašli spôsob, ako ho obmedziť či celkom zakázať. Nepodarilo sa to s knihami ani s televíziou, a nepodarí sa to ani s počítačmi a mobilmi. Dnes už televízia nie je až takým problémom. Prečo? Vytlačili ju počítače a mobily. Možno o desať rokov prídu nové technológie, ktoré postupne vytlačia počítače a mobily. Myslím si, že zákazy nie sú cesta. Ak reálny život mladého človeka nedokáže konkurovať sociálnej sieti, niekde je chyba. Ale prečo ju hľadáme iba na internete? Aké možnosti majú mladí ľudia v reálnom svete? Čím chceme v realite konkurovať počítačovým hrám? Možno je chyba v prístupe nás – dospelých, v našej ponuke smerom k deťom a mladým.

Ako ostrý nôž

Petra Nagyová

Jana Čavojská

Záujem o ľudí s vyšším IQ stále nie je prioritou našej spoločnosti. Zamestnávateľa naďalej hľadajú skôr lojálnych zamestnancov a školy preferujú poslušných študentov. Inteligencia tak môže byť niektorým ľuďom na ťarchu, tvrdí šéf Mensa Slovensko Andrej Alexiev.

Inteligenciu by sme si nemali zamieňať za vedomosti. Naše IQ je skôr o tom, ako rýchlo a logicky vieme rozmýšľať. „Inteligencia sa značne dedí. Môže sa jemne vylepšiť, ale nepresahuje približne desať percent svojej možnej kapacity,“ tvrdí Andrej Alexiev, predseda medzinárodnej neziskovej organizácie Mensa Slovensko, ktorá združuje nadpriemerne inteligentných ľudí. Na čo by sme sa však podľa neho mali sústrediť, je eliminácia degenerácie neurónov v mozgu. „Čím sme starší, tým sa potenciál nášho mozgu zmenšuje. Preto by sme sa mu mali venovať a cvičiť s ním až do úplného konca.“

Spája ich zvedavosť

S mozgom sa dá pracovať ako so svalom. Najnovšie štúdie hovoria, že to, čo môžeme pre mozog urobiť, je dať mu dostatočný prísun kyslíka. „To možno docieľiť napríklad športom. Vraciame sa tak k starej gréckej predstave o kalokagatii, ktorá hovorí, že v zdravom tele je zdravý duch, a teda myseľ,“ konštatuje Andrej Alexiev.

Slovenská organizácia má dnes sedemsto aktívnych členov. Vo svete sa počítajú nad stotisíc. Jej poslaním je využitie inteligencie v prospech ľudstva, pričom sa sústreďuje najmä na vrodenú inteligenciu, ktorá vôbec nemusí súvisieť so vzdelaním. „Hovoríme o univerzálnej inteligencii, ktorú nemožno získať štúdiom alebo tréningom. Naši členovia nemusia byť žiadni vedátori. Nájdete medzi nimi deti, mladých aj starších, učiteľov, vedcov, ale aj ľudí bez maturity. Najstarší člen má sedemdesiatpäť rokov,“ vysvetľuje šéf Mensa Slovensko.

Mnohých z týchto ľudí spája najmä zvedavosť a hravosť. Skutočným znakom inteligencie totiž nie sú vedomosti, ale predstavivosť. „Ak niekto dokáže v krátkom čase urobiť veľa logických vzťahov, ktoré vedú k prijatiu správneho, a teda logického úsudku, je inteligentný. Avšak múdrosť je schopnosť akceptovať aj nelogické korelácie, ktoré sú v spoločnosti bežné. Jeden vtip hovorí, že inteligencia je schopnosť správne identifikovať paradajku ako ovocie. Múdrosťou je naše rozhodnutie nepridať paradajku do ovocného šalátu,“ vysvetľuje Andrej Alexiev.

IQ však nie je všetko. Je len jednou súčasťou osobnosti. Nie je dobré ani zlé. Ľuďom s vysokým IQ neraz môžu chýbať iné kvality, či už vzdelanostné, alebo ľudské. Vysoko inteligentný človek môže dokonca šíriť konšpirácie a veriť im. Pre niekoho môže byť inteligencia na príťaž, pre iného zasa zdroj príjmu. „Inteligencia je ako veľmi ostrý nôž. Čím ostrejší, tým vyššia inteligencia. Od majiteľa závisí, ako použije ostrosť noža,“ konštatuje Andrej Alexiev.

Päťtisíc géniov

Priemer populácie, asi 68 % ľudí, má IQ od 90 do 110. Nadpriemerne inteligentný človek potrebuje podľa kritérií Mensa Slovensko dosiahnuť v IQ teste minimálne 130 bodov. Existuje veľa IQ testov, ale len niektoré sú akceptované medzinárodnou Mensou. Ak sa človek rozhodne absolvovať IQ test, dostane zošit s úlohami a hárok na odpovede. Na vyplnenie má štyridsať minút. Otázky sú abstrakt-

né a mali by byť pochopiteľné pre celé spektrum populácie nielen na Slovensku, ale na svete. Test vyhodnotí profesionálny psychológ, pričom tolerancia práve nameraného IQ je podľa aktuálneho psychického stavu približne päť percent. Ak vám teda namerajú IQ 125, nezúfajte, možno ste len práve mali zlý deň. Test si môžete po roku zopakovať. V prípade jeho úspešného zvládnutia dostanete pozvánku do organizácie Mensa Slovensko. Certifikát z testu je dobrovoľný. V niektorých prípadoch napríklad v Českej republike ho môžete použiť ako náhradu prijímacích skúšok na vysokú školu.

„IQ test je však iba začiatkom vzrušujúcej cesty do nového sveta, v ktorom človeka môžu zásadne ovplyvniť stretnutia s inteligentnými ľuďmi,“ dodáva šéf Mensa Slovensko. Predstavte si napríklad krátky rozhovor so Scottom Adamsom, ktorý je autorom známej komiksovej postavičky Dilberta, parodujúcej pracovné prostredie veľkej firmy, alebo so zakladateľom svetoznámeho antivírusového programu McAfee, Johnom McAfee. V Mense pôsobí aj tvorca mobilného telefónu

Martin Cooper, ba dokonca aj playmate Karariina Sourí či Julie Peterson.

„Géniov je na Slovensku päťtisíc, čo zodpovedá napríklad počtu obyvateľov Bojníc,“ prirovnáva Andrej Alexiev. To znamená, že na Slovensku máme približne 3 400 000 ľudí s priemerným IQ voči piatim tisíckam géniov. „Ak porovnáme tieto dve skupiny, prvé, čo mi v tomto pomere napadne, je nepochopenie. Albert Einstein raz povedal, že veľkí myslitelia sa vždy stretávali s opozíciou priemerných ľudí. Myseľ priemerných ľudí nie je schopná porozumieť človeku, ktorý odmieta slepo sa klaňať konvenčným predsudkom a namiesto toho si zvolí možnosť vyjadriť svoje názory odvážne a čestne.“

Podľa štatistík, ktorými Mensa Slovensko disponuje, v krajine neevdujeme zhoršovanie výsledkov testov. „Môžem však potvrdiť, že záujem o ľudí s vysokým IQ stále nie je prioritou našej spoločnosti. Zamestnávateľa hľadajú skôr lojálnych zamestnancov a školy preferujú poslušných študentov. Prejavovaná inteligencia môže byť mnohým na ťarchu,“ hovorí predseda Mensa Slovensko.

Bohatstvo krajiny

Vysoké IQ tak nemusí byť vždy prínosom. Môže marginalizovať ľudí, najmä deti. „Nadané deti sú často citlivejšie na vnemy ako ostatné deti. Spolužiaci ich môžu odstrkovať. Talentované deti sa v škole často nudia. To vedie k rebélii. Preto je nesmierne potrebné deti pozorovať a v prvom možnom momente ich nechať otestovať. Mensa Slovensko pre ne založila Detskú Mensu – Kempelenov spolok. Deťom v Mense robia testy už od štyroch rokov. „Dnešné deti sú na tom rovnako ako pred tridsiatimi rokmi,“ konštatuje Andrej Alexiev. „Jediné, čo nám chýba, je systém podpory nadaných detí.“ Na Slovensku síce máme špecializované školy pre nadané deti, no je ich iba dvadsaťdeväť. Z celkového počtu sedemstotisíc školopovinných detí je nadpriemerne nadaných asi štrnásťtisíc. S takým nízkym počtom špecializovaných škôl ich nemáme šancu podporiť.

Mnohé krajiny dnes už prichádzajú na to, že je potrebné zabezpečiť starostlivosť o nadaných tak, aby rozvinuli svoj potenciál a efektívne ho využili v prospech seba i spoločnosti. Aj nadaní sú bohatstvom krajiny,

podobne ako športovci alebo umelci, ktorí ju reprezentujú. „Niektoré školy sú už dostatočne osvietené a radia sa s našimi psychológmi a lektormi o tom, ako pristupovať k nadaným deťom. Napriek tomu potenciál, ktorý v deťoch na Slovensku máme, nie je stále dostatočne využitý,“ hovorí predseda Mensa Slovensko.

Mnohé z nich sú nadpriemerne inteligentné a vynikajú, ale je aj kategória problematických detí, ktoré nie sú schopné uznať učiteľa ako autoritu. Ak s takým dieťaťom učiteľ nevie správne komunikovať a nedovolí mu prejsť jeho schopnosti, začne rebelovať. Môže mať dokonca zlý prospech. Aj preto je dôležité, aby boli učitelia dostatočne vyškolení a vedeli čo najskôr identifikovať skrytý potenciál detí.

Vysoké IQ nijakým spôsobom nezaručuje, že človek má aj vysoké EQ, ktoré hovorí o našej emočnej inteligencii. Úspešní sú často ľudia s nižšími, ale vyrovnanými veličinami IQ a EQ. Emočná inteligencia je rovnako dôležitá ako IQ. „Ak chceme žiť v mieri medzi sebou, potrebujeme mať schopnosť identifikovať naše emócie a pracovať s nimi,“ vysvetľuje Andrej Alexiev. Dnes sa do popredia záujmu mnohých psychológov dostáva nová veličina, SQ – sociálna inteligencia. Teda schopnosť optimálne komunikovať v spoločnosti, mať zmysel pre spoluprácu a nekonfliktné vzťahy.

O MENSE

Mensu založili v Anglicku v roku 1946 advokát Roland Berrill a doktor Lance Ware. Mensa znamená v latinčine stôl a organizáciu tak nazvali preto, lebo sa považuje za spoločnosť okrúhleho stola, za ktorým sú etnický pôvod, farba pleti, vierovyznanie, národný pôvod, vek, politika, vzdelanie a sociálne zázemie úplne irelevantné. Jedinou relevantnou kvalifikáciou na členstvo je skórovanie v rámci horných dvoch percent populácie na základe schváleného intelligenčného testu. Mensa nezaujíma stanoviská k politike, náboženstvu alebo sociálnym otázkam, pretože má členov z rôznych krajín a kultúr, z ktorých každá má odlišné uhly pohľadu.

NOTA BENE

2 2021

Fenoméne

24

NOTA BENE

2 2021

Fenoméne

25

NOTA BENE

2 2021

Pútnik

26

Nekonečný kruh

Michal Novotný

V škole pre nevidiacich v Haridware sa chlapci hrajú, môžu, študujú, vyvádzajú rovnako ako iné deti. Snáď majú nádej na lepšiu budúcnosť.

V nepreniknuteľnej tme sa ozvalo zasvišťanie. Hrubá palica udrela útleho polonahého chlapca po chrbte. Päťročný Bablu Prasad ranu čakal, ale aj tak vykrikol od bolesti. Trest prichádza vždy, keď sa pokaká do nohavíc. Bez plaču vychádza potme z izby. Na chodbe zabočí doprava, urobí osem krokov a zahne doľava. Natahuje ruky, aby

nenarazil do stĺpov pred spoločnými toaletami. Tam sa umyje. Nasleduje ho opatrovateľka, ktorej nikto nepovie inak než tetuška. S nadávkami ho ženie tmou pod kohútik s ľadovou vodou. Nemilosrdne ho tam drhne. Potom perie znečistené nohavice a trenky. Roztrasený chlapec kráča opatrne s rukami pred sebou naspäť do spálne. Hmatom

nachádza v skrinke oblečenie a snaží sa obliecť. Ešte mu to veľmi nejde, oslepol len nedávno. Nenechajte sa však pomýliť. Tento príbeh nie je o týraní slepých detí niekde na druhom konci sveta. Je o škole pre nevidiacich v Haridware na brehoch posvätej indickej rieky Gangy. O chlapcoch, ktorí sa hrajú, študujú, vyvádzajú, môžu sa a občas dosta-

nú výprask rovnako ako ostatné deti. Na rozdiel od nekonečných zástupov slepých žobrákov v uliciach indických miest majú snáď títo chlapci vďaka škole nádej na lepšiu budúcnosť.

Nevidiaci fešák

„India má najväčšiu populáciu nevidiacich na svete. Z celkového počtu 37 miliónov ich v našej krajine žije 15 miliónov,“ čítam v denníku Times of India. Nepredstaviteľné číslo. Ďalšia štatistika je však ešte smutnejšia. „V troch štvrtinách prípadov by ľudia o zrak vôbec nemuseli prísť,“ tvrdia noviny. Na vine je vraj nedostatok očných lekárov a darovaných očí, ktoré by boli použité na liečbu slepoty spôsobenej ochoreniami rohovky.

Ktovie, koľko z osemdesiatichpiatich študentov chlapčenskej školy pre

nevidiacich v Haridware stratilo zrak zbytočne. Jedenásť mesiacov v roku žijú a študujú v ošarpanej štvorposchodovej pavlačovej budove, ktorá je spolu s dvorom, chrámom a niekoľkými ďalšími budovami celým ich svetom. Za bránu sa dostanú len raz ročne, keď si ich v júni odvážajú rodiny domov na prázdniny.

Vždy dokonale nahodený a učesaný fešák Rahul Sharma je nepísaným vodcom celej školy. Narodil sa vo vzdialenej Agre. Keď ako desaťročný pobehoval okolo jednej z najúžasnejších stavieb svetovej architektúry, legendárneho Tadž Mawhalu, prežíval bezstarostné detstvo. Potom pomaly prestal vidieť na jedno oko. Rodina zaplatila celý majetok za operáciu u preslávneho očného lekára v hlavnom meste Dillí. „Zárok sa, žiaľ, nevydaril, a v pätnástich som prestal vidieť aj na

druhé oko,“ spomína Rahul. Ani vtedy rodina neľutovala peniaze. Polročnú otcovu mzdu utratili za ďalšiu operáciu. No ani tá Rahulovi zrak nevrátila. „Mal som mobil, miloval som indické aj zahraničné filmy. Už sa nikdy nebudem môcť pozrieť na žiadne dievča. Ťažko si nájdem manželku,“ ľutuje sa, ale nezúfa. „Stanem sa slávnym muzikantom,“ plánuje svoju budúcnosť.

Každý deň to isté

Na rozdiel od matematiky alebo výučby Braillovho písma patria hodiny hudby medzi chlapcami k najobľúbenejším. Vedie ich dvadsaťosemročný nevidiaci učiteľ Ramdeen Gupta. Študentov učí hrať na harmónium, tabla a sitár – tradičné indické nástroje. Krásne spieva. Je trochu pri tele, vyzerá staršie, ale stále sa šťastne usmieva. „Najväčšiu radosť mi robí moja šestnásťmesačná dcérka. Moja

žena je síce tiež nevidiaca, ale o zrak prišla kvôli nehode. Naša dcérka vidí.“

S budúcou manželkou sa zoznámil v škole v neďalekom meste Dehra Dun. „Bolo to manželstvo z lásky,“ usmieva sa. Teraz v zime žije s rodinou priamo v škole, lebo v Haridware je teplejšie. „Ale inak bývam v Dehra Dun a každý deň dochádzam do práce hodinu a pol. Na stanicu ma dovezú na motorke, potom idem vlakom a kilometer a pol pešo.“ Keď si spomeniem, koľkokrát na tej hrboľatej ceste zakopnem ja a koľkokrát ma takmer prešla rikša alebo trúbiaci nákladiak... Ani ma neprekvapuje, že najväčšou záľubou pána učiteľa je okrem hudby cestovanie. Žiaľ, zostáva mu na ňu iba mesiac prázdnin.

Trvalo mi, kým som si zvykol pozeráť sa dvadsaťročnému Arvindovi Kumarovi pri rozhovore do tváre. Nejaká strašná očná choroba zavinila, že jeho zrenička vystúpila asi centimeter mimo očných jamku. „Každý deň rovnaká rutina,“ sťažuje sa Arvind na trochu jednotvárnny život v škole, keď raz popoludní klábosíme na streche. „Ráno modlitby v chráme, raňajky, škola, prestávky, obed, škola, učenie na internáte, chvíľka voľna, večera, modlitby v chráme a spať... Každý deň to isté. Len v nedeľu máme voľno. Ale aj tak si musíme opratť. A môžeme sa nechať ostrihať a oholiť u holiča, ktorý dochádza do školy.“

Chvíľam voľna kraľuje bez konkurencie kriket, najobľúbenejší indický šport. V rádiu sú teraz skoro každý deň živé prenosy z medzištátnych zápasov medzi Indiou a Spojeným kráľovstvom. Chlapci sedia cez prestávky vo svojich izbách, prilepení na rádio. Občas sa k nim pridá aj školník. Päť kamarátov vyliezlo na plochú strechu školy. Pomaly sa prechádzajú, držia sa za ruky. Opisujú nekonečný kruh. Za pochodu počúvajú priamy prenos zápasu a živo komentujú výsledky.

S hrkajúcou loptičkou

Po indickom víťazstve sa chlapci na čele s Arvindom ženú po schodoch na dvor. „Poď sa pozrieť, ako hráme my,“ volajú ma. Neveriacky krútim hlavou. Chlapci vyťahujú pátku, loptičku a s istotou sa rozostavujú po dvore. Nadhadzovač zručne hádže hrkajúcu loptičku smerom, kde tuší Arvinda s pálkou.

Posledné metre sa kotúľa k Arvindovi, ten sa rozoženie a silnou ranou ju odpáli. Chlapci na druhej strane ju zachytia a ďalší dvaja už bežia z celých síl cez dvor. Samozrejme, občas sa niekto pálkou netrafi alebo loptička odletí úplne mimo. Ako keď veľkým oblúkom odletela do kopy sutiny, ktorá sa na dvore hromadí počas rekonštrukcie jedálne. „Tam ju v živote nenájdu,“ hovorím si a idem im pomôcť. Skôr než sa k hromade rozbitých tehál, trámov, piesku a ďalšieho stavebného odpadu dostanem, nájdená loptička letí ponad moju hlavu a hra veselo pokračuje.

Až búšenie o železo oznamuje čas večere. Športom vyhľadovaní chlapci sa jeden cez druhého ženú do izieb po plechové tácky, na ktorých sa v Indii servíruje jedlo. Najmenším pomáha tetuška, ktorá sa okrem občasných výchovných výpraskov o chlapcov stará s láskou. Chlapci aj učelia sa usádzajú na zem do dlhých radov. Dnes pomáha rozdávať jedlo muž, ktorého som tu predtým nevidel. Po večeri ho vyruším práve vtedy, keď na modernom smartfóne vybavuje maily.

Štyridsaťšesťročný obchodník Sanjay Khanna býva v Dillí. „Moja matka žije v ašrame, ktorý je súčasťou školy. Chcela dožiť niekde v pokoji na brehoch posvätnéj Gangy. Vždy, keď ju prídem navštíviť, doveziem niečo aj pre chlapcov,“ hovorí a rozdáva sušienky a banány. „Aspoň mám istotu, že moja pomoc skončí v správnych rukách.“ Občas škole prispeje aj finančnou sumou. Od darov je závislá. „Videl som školy pre nevidiacich v Dillí, kde majú oveľa lepšie vybavenie, oveľa viac peňazí od sponzorov. Ale pozri sa na tých chlapcov. Majú tvrdý život, ale stále sa usmievajú.“ A naozaj. Strávil som v škole niekoľko týždňov a márne sa snažím vybaviť si nejakého, ktorý by bol vyslovene nešťastný.

1 (str. 26) Nevidiaci žiaci sa hrajú na streche školskej budovy.

2 (str. 27) Anshu Kumar (4, vpravo) a Bablu Prasad (5) oddychujú po obede vo svojej posteli.

3 (str. 27) Manoj Yadav (14) počúva cez okno zvuky ulice.

4 Nevidiaci študenti zvonia na zvonec počas večernej bohoslužby v chráme.

5 Nevidiaci učiteľ Mahavir Vyas (26, vľavo) trestá nevidiaceho žiaka na hodine Braillovho písma.

6 Adand Kumar (16, vpravo) sa hrá s hrkajúcou loptičkou počas kriketového zápasu.

Láska nateraz a navždy

Juraj Sedlák

Manželia, akých je ako šafranu. Stále menej. Nedržia pohromade iba z rozumu, zotrvačnosti, kvôli deťom alebo majetkom. Poznajú sa dokonale a sú spolu radi. Vedia o svojich chybách a prijímajú ich. Príbeh lásky ako z rozprávky. Zalúbení na prvý pohľad. Svoji 42 rokov a dozaista navždy. Ľubomíra a Florián Taligoví.

„Keď som moju Ľubinku spoznal, mala 44 kilogramov,“ začína náš rozhovor o láske Florián Taliga, ktorému všetci odjakživa hovoria Olan. Deň, keď stretol svoju osudovú lásku, si pamätá do posledných detailov. Dedina Chtelnica, hody horného konca, kultúrny dom, 19. augusta 1976. „S partiou kamarátov sme sa vybrali tancovať. Chodil tam z Horných Orešian, kde som býval, pravidelný autobus. Ťahalo mi na dvadsať, bol som čerstvo po maturite, robotu som mal vybavenú v Bratislave a rád som tancoval.“ Sadol si na zábavu ku stolu, kde sedela neznáma blondínka z Nižnej. A bolo!

Na prvý pohľad

„Mne sa ľúbili blondínky, viete?! Ona bola neskutočne, neskutočne pekná. Vlasy ako Marika Gombitová. Štíhla ako malíček a takúto sukňu mala,“ postaví sa Olan spoza stola v kuchynia ukazuje rukami na svoje stehná rozmery sukne, ktorá zakryla tak akurát, čo musela. „Pravdu hovorí. Bola som štíhla a mala brčkavé vlasy od prírody. Olan sa mi neskutočne páčil. Vysoký, modrooký, husté vlasy. Na lístok mi napísal, že sa volá Olan, nič viac. Také okaté bolo naše prvé stretnutie,“ prezrádza modrooká pani o svojom modrookom pánovi. Bavíme sa o láske na prvý pohľad?

Obaja jednoznačne a jednohlasne pritakávajú.

Delilo ich od seba 29 kilometrov. Nemali autá, telefóny. Odchody autobusov, ktoré ich k sebe približovali, si pamätajú dodnes.

Druhý raz sa stretli až o týždeň. Opäť na letnej zábave na tom istom mieste. „Keď som sa ráno o piatej vrátila domov, spiackej mame, ktorá bola moja najlepšia kamarátka, som s radosťou zvestovala, že som stretla krásneho chlapca,“ opisuje pani Ľubka.

S Olanom mali dva mesiace na „chodenie“, kým v októbri naruko-

val. „Dva mesiace sme sa poznali a vydržali dva roky, kým bol na vojne,“ vyratáva pani Taligová. „Čo som sa ja peši do Nižnej nachodil. Priamy spoj nebol a tak som z Chtelnice chodieval päť kilometrov peši. Keď som Ľubku predstavil rodičom, moja mama ju odhovárala, že som ešte mladý a zlý, že ju nebudem poslúchať. Až neskôr priznala, že lepšiu ženu nepoznala. Otcovi sa veľmi páčila. Bol to kus peknej baby,“ objasňuje pán Taliga a pohladí svoju Ľubku po tvári. „Moja mama ho zbožňovala. Bol to jej miláčik, dala by mu aj modré z neba. Najviac obdivovala, ako z chuti jedával,“ podotýka pani Ľubka a v spomienkach sa vráti do detstva. „Olan bol určite moja prvá láska. Viete prečo? Ja som sa narodila na fare pri kňazovi, kde sme bývali šesťnásť rokov v podnájme. Bola som taká utiahnutá. Museli sme byť vždy potichu, aby sme nerušili. Aj smiať sme sa mohli len v tichosti. Celé detstvo som to mala v hlave.“

Vojna, svadba, deti

Olan Taliga po dvoch zalúbených mesiacoch narukoval. Vojna ubehla aj vďaka láske. Pendloval medzi Nižnou, futbalom, ktorý hrával súťažne, a Hranicami na Morave, kde chodil do dôstojníckej školy. „Každý týždeň mi prišiel list. A ja som nevedela, o čom mu mám odpisovať. Za dva roky sa tri kopy listov nazbierali. Ale písal len mne, domov nie,“ smeje sa pani Ľubka.

Po vojenskej službe prebehlo všetko, ako sa hovorí, s kostolným poriadkom. Na Vianoce požiadal Olan Ľubku o ruku. Na kolenách a pred rodičmi oboch. Svadba, na ktorej sa pod stromčekom dohodli, bola o pár mesiacov. Na jar 29. apríla, aby svine dorástli a bolo mäso na hostinu. V Nižnej, u nevesty, ako sa patrí. Ľudí prišlo požehnane. Ledva sa do kultúrneho domu zmestili.

O deväť mesiacov neskôr prišla na svet dcéra, ktorú si obaja želali. „Emília sa narodila 29. decembra, vypočítajte si to. Boli sme zodpovední,“ konštatuje Olan. „Aj babky v dedine si to ráтали a lamentovali, či som sa musela alebo nemusela vydávať. Po pravde, asi som už na svadbe bola

trošku tehotná. Dcéry nám to kvitujú,“ smeje sa Ľubka.

Krátko po šestonedelí bola opäť v druhom stave s druhorodenou Lenkou. „Pamätám si to ako dnes. Ľubka išla ráno ku gynekológovi a ja som ju pred obedom vykukával, nevedel som sa dočkať. Keď buchla brána, spustila slzy ako hrachy. Myslel som, že ma zabije pohľadom, keď mi oznámila, že je tehotná,“ vykresľuje Olan kľúčové okamihy ich spolužitia. „Tak je. Niežeby som ju nechcela, ale potrebovala som si oddýchnuť. Ale bez tak to bol nádherný pocit,“ podotýka matka dvoch detí.

„Druhé dieťa sme chceli Miloša, ale prišla Lenka. Aj naše dve dievčatá majú po dve dcéry. Máme štyri vnučky a je to to najkrajšie, čo môže byť. Aj by som za ne dýchal, ako ich mám rád. Máme pre ne oveľa viac času, ako sme mali pre naše dcéry. Museli sme za mlada veľa pracovať. Teraz sú u náš vnúčatá celé leto. Keby dcéry mali chlapca, tak im ho ani nedám.“

Protiklady sa priťahujú

V ich vzťahu to vraj tak trochu platí. „Ja som protikladom mojej Ľubinky. Dokážem vybuchnúť. Nazbieram v sebe energiu a potom ju treba vydať,“ konštatuje pán Olan v sebareflexii.

„Nobelovu cenu za mier si zaslužím. Ja skôr všetko utlmujem. Aj dcéry mi občas vyčítajú, že som radšej ticho. Mám ešte aj ja do ohňa pridávať? Olan je trochu výbušná povaha, ale odkedy je na dôchodku, už to ustupuje,“ chváli ho manželka.

On to odôvodňuje aj povolaním. Ako rušňovodič chodieval na zmeny, ktoré neboli vždy ľahké. Sedemkrát pod jeho vlakom vyhasol ľudský život. „To človeka poznačí. Chovali sme sliepky, moriakov, zajacov, svine. Doma ma čakala druhá robota, trebalo nakrmiť statok. Moja Ľubinka v živote nebola na žihľave či ďateline, mali sme to podelené. Nedovolil som, aby niečo také robila. Radšej sme si pomáhali a je to tak dodnes. Keď to zhrniem, nikdy sme nemali žiaden veľký problém. Ani krivého slova na seba nepovedali. Keď so mnou Ľubka

nesúhlasila, trochu sa vždy odula, preto jej dodnes hovorím bublinka,“ reční Olan a pustí k slovu aj svoju polovičku. „Neverím, že existuje manželstvo, v ktorom sa občas nepohádajú. Zvyčajne za hlúposť. Najviac sa pochyťme kvôli dievčatám, ale nikdy to netrvá dlho.“

Recept

Dnes sú obaja na dôchodku. Dcéry sú štyridsiatničky. „Dobre sa vydali. Do vzťahov sa im príliš nestaráme a pomáhame, len keď potrebujú,“ tvrdí pán Taliga.

Pani Taligová je výborná kuchárka, spolu sa starajú o záhradu, ktorá je Olanovou „úchyľkou“. Chová aj zajace, v zime rád korčuľuje, denne chodí bicyklovať a spolu s manželkou sú zanietení hubári a turisti. Dodnes radi tancujú. Recept na dlhotrvajúci vzťah nepoznajú, vedia len o tom svojom. „Idem na bicykel, odkrútim si 29 kilometrov, a keď prídem domov, ideme sa s Ľubkou ešte prejsť, aby nebola ukrátená. Máme dobrých priateľov, ale vystačíme si aj sami dvaja. Inak si to neviem ani predstaviť. Preto nechodím piť do šenku, nebol som tam 30 rokov, neutekám z domu od ženy ako veľa chlapov. Keď sa pozriem, čo sa dnes deje so vzťahmi naokolo, nejde mi to do hlavy. My si vážime jeden druhého.“

Čiže láska navždy? „Dúfam, že teraz už áno,“ smeje sa pani Ľubka. „Teraz, keď sme tu už len sami dvaja, keď nám je dobre, teraz by sme si mali robiť problémy?“ Odpoveď je nad slnko jasná.

„Mňa ten Pán Boh musel mať tak rád, že mám za ženu to najkrajšie a najlepšie, čo kedy chodilo po Zemi. Priatelia mi ju závidia. Ani štipku myšlienky som na niekoho iného nemal, žiadne pochybnosti, zodpovedne to hovorím, až zima po mne chodí. Je to úžasný človečik. Je to navždy,“ vyriekne 64-ročný Olan vyznanie, ťahajúc ma do spálne pozrieť si svadobnú fotografiu nad posteľou. A jedným dychom dodáva: „Ako obrazok je krásna, všakže?! A potom sa čudujte, že som 30 rokov z Nižnej dochádzal na zmeny do Bratislavy a zakaždým som trikrát musel prestupovať. Zostal som tu kvôli láske.“

NOTA BENE

2 2021

Príbeh

31

Návod na premýšľanie

Karol Sudor

Archív B. J.

V decembri mu vyšla kniha poučných rozprávok Ako šarkan Kyber Šikana pristál na streche základnej školy. Je v nej desať rozprávkových príbehov o tom, čo všetko sa môže deckám stať na internete. Napríklad riaditeľovi tej školy ukradnú tvár a robia s ňou reklamu na bravčové konzervy.

Dlho si myslel, že pandémie korony nás dotlačí k rozumu. No posledné týždne je presvedčený, že mnohých už o rozum pripravila. To, čo sa dialo na sklonku minulého roka, bolo podľa neho zjavným prejavom absencie rozumu. Hlavne nepovolené demonštrácie, na ktorých boli ľudia bez rúšok, otvorené kostoly a lyžovačky. V porovnaní s tým, ako sme sa správali na jar, keď sme mali pár pozitívnych prípadov denne, je terajšie správanie ľudí, keď zomierajú desiatky chorých denne, na pováženie. Braňo Jobus s otvorenými ústami sleduje, čo sa to tu deje.

Prečo sa nesprávame rozumne? Ak vidíme plniace sa nemocnice a pribúdajúce čísla mŕtvych, ak máme skúsenosti z krajín ako Taliansko, ako je možné, že časť populácie označuje nosenie rúšok za fašistické nariadenie a vakcináciu za spôsob implantácie nanočipov, ktorými nás budú ovládať?

Ja som z tej hlúposti až ohúrený. Sú za tým hoaxy z rôznych konšpirátor-ských webov, ktoré sa ako mor šíria cez sociálne siete a zasahujú ľudí bez kritického myslenia. Zdá sa mi, že služby typu Facebook už viac ovládajú dezoláti, konšpirátori a trollovia než rozumní ľudia. Je to záplava žumpy, ktorá je taká mocná, že mnohí jej nedokážu odolať. Sú zmätení z množstva hlúposti, ktoré sa na nich valia, a tak prestali rozlišovať. Vo výsledku sa potom sami správajú nerozumne a posúvajú tie nezmysly ďalej.

Čo s tým?

Na prvom mieste by mala byť osobná zodpovednosť, ale tá predpokladá práve používanie rozumu. Normálny človek v časoch pandémie nechodí medzi ľudí, nemusia mu to ani zakazovať. Nebude predsa svojich rodičov v pozhnanom veku vystavovať riziku. A ak ich

už chce navštíviť, tak ide len pod okno, nie dovnútra. Ak sa inak nedá, lebo im treba fyzicky pomôcť, tak si dá urobiť test. Lenže nie, dezoláti si pokojne robia zhromaždenia na námestiach bez rúšok, a potom ohrozujú všetkých okolo seba. Osobná zodpovednosť teda na Slovensku zjavne nefunguje, nie sme na ňu dost zrelí. Preto si nevieme vážiť a chrániť ani slobodu. Naozaj žasnem, ako ľudia môžu veriť takým hlúpostiam, ktoré sa na nás hrnú zo sociálnych sietí. Ísť na Facebook je pomaly masochizmus. Pritom tam musím chodiť, lebo je to jeden z mojich pracovných nástrojov, cez ktorý môžem dať ľuďom vedieť o svojej hudbe či knižkách. Problém je, že komentáre trollův ma už vážne nebavia.

Skvele to sformulovala herečka Eva Pavlíková – na fotografiách samé mačičky, kvetinky a vnúčatká, ale v srdci len zloba.

Presne tak. Chýbajúce kritické myslenie pritom znamená, že u nás zlyháva vzdelávanie. Nahrádzať ho musia kadejaké občianske iniciatívy typu Infosecurity či Prečo ľuďom hrabe, ktoré sa snažia tie hoaxy vyvracať. Práve ony na Facebooku robia to, čo nás mali naučiť už na základných školách. Dnes by už do toho mal vo veľkom zasiahnuť aj štát. Ten mal zasiahnuť už vo chvíli, keď bývalí premiéri Fico a Pellegrini začali vo svojich prejavoch využívať konšpirácie len preto, aby si nahnali nových voličov.

Čo vám k téme rozum napadne, keď šéf parlamentnej fašistickej strany Kotleba s vážnou tvárou v serióznej diskusnej relácii tvrdí, že nanočipy vo vakcínach boli v podobenstve predpovedané už v Zjaveniach Jána?

Pozeral som to a vtedy mi napadlo jediné – že tí ľudia už nemajú žiadne zábrany a použijú akúkoľvek lož. Normálne som zapochyboval, či to ten človek

s dvomi vysokými školami myslí vážne, alebo si z divákov strieľa s vedomím, že pár hlupákov mu to zožerie. Neuveriteľné, aké divadlo dokáže zahrať. S rozumom to nič nemá, je to priamo katastrofa. A katastrofou je to aj preto, že štát voči takým nezmyslom vo veľkom nezasahuje. To, čo robia ľudia ako Ján Benčík, ktorý odhaľuje bludy extrémistov a fašistov, by mala robiť bytovka plná zamestnancov ministerstva vnútra. Áno, práve štát by sa mal hrať v tej špine, vyvracať ju a ukazovať ľuďom, aká je pravda. Policajná stránka na Facebooku to už robí, ale krátko, mala vzniknúť pred rokmi. A mala by fungovať nasledovne: ak niekto napíše lož alebo sa niekomu vyhráza smrťou, tak mu na druhý deň polícia zaklope na dvere a vezme ho na zodpovednosť. Už sa to párkrát stalo, klobúk dole, ale malo by sa to diať denne.

Vy sám ste sa stali obeťou nechutného hoaxy – na Facebooku vám ukradli identitu a masovo ju zneužívali na pokútny biznis.

Tak to mi teda rozum fakt nebral. Firma zameraná na okrádanie ľudí si normálne zaplatila obrovskú kampaň s mojou tvárou, pričom bola masívne sponzorovaná dva mesiace. Facebook, samozrejme, na nahlásenia o falošnosti tej stránky vôbec nereagoval. Psychicky to bolo strašné – každý deň som sa videl na internete, ako garantujem okrádanie ľudí pri údajnej kúpe bitcoinov. Nahlásili sme to aj na políciu, ale nič. Teraz sú presne dva roky, čo sa to vyšetruje, výsledky žiadne. Zachránil ma až Martin Poliačik, ktorý má kamaráta v americkom Facebooku. Ten tú stránku vypol. Inak by mi nepomohlo nič. Za normálnych okolností by naša polícia požiadala Facebook, aby uvoľnil informácie, ktorá firma tú kampaň zaplatila, Facebook by poskytol údaje a polícia

by šla po majiteľoch. Realita? Nič sa nedá. A tak sa to stalo aj pánovi Lasico- vi a mnohým ďalším. To kde sme, aby niekto zneužíval naše tváre a okrádal cez ne iných ľudí? Viete si predstaviť tú bezmocnosť, keď nič nemôžete robiť?

Našlo sa veľa takých, čo tej hlúpo- sti uverili?

Samozrejme. A začali mi vypisovať, aby som im s tými investíciami poradil. Najbolestivejšie pre mňa bolo, keď sa ozývala skupinka inak inteligentných ľudí, ktorí si mysleli, že som si za tú kampaň nechal zaplatiť. Videli tam moju usmiatu tvár a uverili, že za tým naozaj stojím ja. Neuveriteľné.

Dá sa takáto zlá skúsenosť využiť na niečo dobré?

S rozumom a citom áno. V decem- bri mi vyšla kniha Ako šarkan Kyber Ši- kana pristál na streche základnej školy. Je v nej desať rozprávkových príbehov o tom, čo všetko sa môže deckám stať na internete. Napríklad riaditeľovi tej školy ukradnú tvár a robia s ňou rekla- mu na bravčové konzervy. Zhrnul som teda svoje negatívne skúsenosti, na- študoval som si iné hrozby pre deti na webe a spravil z toho poučné rozprávky.

Kedysi ste pracovali v atómovej elektrárni. Mali ste dobrý plat a garan- ciu, že každý mesiac cinkne na účet. Potom ste sa rozhodli ísť na voľnú nohu, hoci okolie vás od toho odhová- ralo. Šlo o rozhodnutie rozumu, alebo skôr srdca?

Oboch. Srdce na pohľad vyhrávalo, ale rozum mi hovoril – splň si svoj sen a urob odvážny krok. Vravil som si, že keď to nevyjde, prinajhoršom pôjdem robiť s lopatou. Odvtedy som však ani sekundu nebanoval, hoci o chvíľu je marec a vďaka korone oslávim rok ne- plateného voľna. Predtým som mával aj dvesto koncertov ročne, v minulom roku ich bolo možno desať.

Museli ste zmeniť prístup k práci?

Jasné. Predtým by som si nezalo- žil e-shop, lebo by mi pripadalo trápne chodiť stále na poštu a posilať nieko- mu cédečka alebo knihy. Počas koro- ny som ho však spravil. Prišiel som aj s projektom Jobusov karanténničiek, v rámci ktorého som od začiatku pan- démie na webe päťdesiat dní doobeda čítal deťom jednu z mojich rozprávok. Už prvú časť si pozrelo dvadsaťpäťtisíc ľudí, čiže to fungovalo. Vďaka tomu sa

mi ozval nejaký sponzor a postaral sa mi o živobytie na ďalší mesiac. Takto to funguje – niečo nezištne urobíte a ono sa vám to vráti. Nie som teda lamentu- júci typ, hoci som musel predať svoju obľúbenú motorku, skvostný syntetizá- tor zo 70. rokov a množstvo ďalších vecí, ktoré mi robili radosť. Vlastne som iba použil sedliacky rozum. Keďže pošta bola istý čas nefunkčná a zavreté boli aj kníhkupectvá, začal som rozvážať svoje knihy po celej republike. Ľudia si ich objednali, tak som si cesty vyskladal tak, aby mali zmysel, a všetkým knihy osobne doviezol. Samozrejme, za dodr- žiavania všetkých hygienických pred- pisov. Robiť radosť čitateľom je veľká vec. V pohode som tak prežil ďalšie tri mesiace. Všetko zlé sa dá s rozumom otočiť na lepšie. Má to väčší zmysel, než lamentovať, že mi vypadol príjem z dve- sto koncertov.

Pôsobí to tak, že sa z toho roka voľna celkom tešíte.

Jasné, že sa teším. Mám 51 rokov. Kedy v živote sa mi najbližšie podarí mať rok voľna? Kedy si budem môcť celý rok robiť, čo len chcem? Navyše, v marci minulého roku, teda na začiat- ku pandémie, sa mi narodil syn Jonáš. Na rozdiel od prvých dvoch chlapcov, ktorí sú už dospelí, si teraz môžem ot- covstvo doslova vychutnávať.

Rozum u vás zjavne rozhodol aj pred rokmi, keď ste úplne prestali piť alkohol. Predtým ste mali prob- lém vyliezť bez alkoholu na pódium, v mieste koncertu vás viac ako zvu- ková skúška zaujímalo, kde sa čapuje. Čo sa potom stalo?

Veru, v marci to bude už šesťnásť rokov, čo nepijem. Rozhodla túžba po slobode. Dovtedy som prežíval ako oby- čajný otrok. Robil som svoje veci, mal rodinu, navonok všetko vyzeralo byť v poriadku, ale v skutočnosti to bolo divadelné predstavenie. Všetci, čo pijú a nevedia prestať, pričom sa búchajú do hrude, že nemajú žiadny problém, iba hrajú divadlo. Niektorí moji známi to už takto dobojovali až na druhý svet. Keď človek pije, nie je šťastný. Sústavne sa musí snažiť, aby to neprehnal, aby ráno v práci nenafúkal, aby mu nebolo zle a podobne. Len čo som sa od toho odstihol, vyletel som ako vták. Prvý polrok tej slobody som čakal, kedy sa tá eufória skončí. Neskončila sa dodnes. Robím, čo ma baví, mám čistú hlavu a je to nádherné. Vlastne iba žijem

normálny život, pričom si vážim kaž- dú hodinu, ktorá mi je daná. Možno aj preto, že si uvedomujem, koľko času som premárnil pitím. Vždy som sníval, ako pôjdem do sveta. Kto v atómke by mi však dal len tak dva týždne voľna? Odvtedy som šesť rokov každý január trávil dva týždne pri Indickom oceáne. Výnimkou bol len tento rok, keď to neu- možnila korona. Nie je nič jednoduchšie, ako sadnúť si do lietadla a letieť. Lenže v tej neslobode, keď som ešte požíval alkoholické nápoje, to nešlo. Pritom sa tam neflákam, celý čas vymýšľam, akú ďalšiu knihu napíšem.

Nepitie teda znamená najmä slo- bodu?

Samozrejme. Aj deťom, ktorým či- tam rozprávky a spievam o nich, ako prvé na besede hovorím, že písať roz-právky som začal až po tom, čo som prestal piť. Až vtedy som nabral odvahu splniť si tento sen. Stále vyskakujú nové veci, na ktoré mám energiu, stále som šťastný, že môžem vymýšľať a tešiť sa. O tom, že som prestal piť, preto hovo- rím rád a hrdlo.

Niektó by mohol namietnuť – no dobre, ale ja si dávam len tri pívá den- ne, čo je na tom? Prečo by som mal ísť do extrému a nepiť vôbec?

Moja skúsenosť je, že keď si človek vypije tri pívá, má chuť aj na štvrté. Áno, dokázal by som ostať pri troch, ale trápil by som sa, že to štvrté či piate už nemô- žem. Síce by som sa ovládal, ale v sku- točnosti by som bol smutný a nešťastný. A to by ďaleko prevážilo umelú radosť z prvých troch pív. Dnes mi môžete dať na stôl stotisíc eur a povedať, že sú moje, ak to pivo čo len ochutnám, nevezmem to. Rozum aj srdce mi totiž hovoria, že pošpiniť si svoj čistý život nestojí za to.

Ste muzikant a v tej brandži sa dosť pije. Ako vás vníma okolie?

Abstinujem šesťnásť rokov, z toho desať rokov mi trvalo, kým som si začal vážiť sám seba na normálnej zdravej úrovni. Prvých päť rokov som bral ohľad na ostatných, čiže som sedel pri opitých, počúval tie ich žvásty a odolával ich po- známkam, že aj tak raz zase začnem piť. Zosmiešňovali ma a zhadzovali dokon- ca aj niektorí blízki kamaráti. Ako som si však začal vážiť sám seba, začal som si vážiť aj svoj čas na tomto svete. Ka- maráti už prijali, že fakt nepijem a piť nebudem, a len čo mi v partii začne byť pre ich opitosť čo len náznakom trápne,

rovno sa zdvihnem a idem preč. Poviem čaute a nechám ich tam.

Vie sa to niekoho dotknúť? Naprí- klad fanúšika, ktorý vás chce ponúk- nuť panákom?

Je mi to jedno, chránim si svoju slobodu. Dnes sa mi skôr stáva, že za mnou príde fanúšik a pýta sa ma, či fakt nepijem, keď dokážem na pódium vystrá- jať také bláznovstvá, keď sa viem tak uvoľniť. Nechce veriť, že som fakt čistý. Občas mám pocit, že pre niektorých je to až inšpirujúce. A to je milé.

Jedna vec je rozhodnúť sa, že chcem prestať piť, iná samotná re- alizácia. Ako na to?

U mňa fungovalo to, že som sa pora- dil s odborníčkou a zároveň som si sta- novil pevný dátum, kedy prestanem. Po- radil som to aj viacerým blízkym ľuďom a fungovalo to. Priznám sa, že alkohol mi spôsoboval depresie, tak som si na začiatku nechal predpísať aj lieky. Po pol roku som ich vysadil a tým, že som už ne- pil, depresie sa nevrátili. Dnes ma môžu vysadiť na pustom ostrove bez alkoholu a cigariet a ja tam budem spokojný a slo- bodný. Fajčiť som prestal o dva mesiace skôr, ako som sekol s alkoholom.

Z hudobníka, ktorý robí alterna- tivnú tvorbu, ste sa posunuli aj do polohy autora rozprávok. Chodíte na besedy, čítate rozprávky, spievate o ich hrdinoch.

Je to krásne. Napísal som šesťnásť rozprávkových kníh a osemdesiatšic kusov je preč. Rozprávky sú dôležité pre deti aj pre dospelých. Nakladám do nich toľko zábavy, koľko sa dá. S tým, že každý si v tom môže nájsť aj svoje poučenie. Stimuluje to mozog, rozum. Rozprávka má výhodu v tom, že sa v nej môže udiat čokoľvek, nemusím v nej obmedzovať fantáziu ani kreativitu. A práve tá uletenosť deti zdravo pro- vokuje a zabáva. Z ich reakcií viem, že to prijali. Možno aj preto, že v knihách nezdviham učiteľský prst a nehrám sa na mravokárcu. Nesnažím sa do detí za každú cenu niečo naliať. Pri písaní sa bavím a verím, že sa to potrebné do nich dostane samo a uvoľnene.

Kalkulujete nejako s vkusom detí, robíte kompromisy v obsahu tak, aby bol výsledok prijateľnejší?

Nie. Tie knihy by mali rovnaký ob- sah, aj keby o ne nebol taký záujem. Tak to mám aj s hudbou – je o ňu oveľa men- ší záujem ako o knihy, napriek tomu ju stále robím tak, aby sa páčila mne. Moja tvorba nie je primárne ekonomickým modelom na získanie peňazí, ale slo- bodnou realizáciou mojich snov. Robím len to, čo ma baví, a ak to prinesie aj peniaze, hurá, je to pekný bonus.

Vaša kniha Ako Štefan Drco vy- hral kopu hnoj sa dá čítať z oboch strán, každá rozprávka má teda dva možné konce.

BRAŇO JOBUS

(na fotografii vpravo)
roky pracoval ako mechanik v ató- movej elektrárni Jaslovské Bohunice. Pôsobí ako muzikant a spisovateľ, účinkuje v kapelách Karpatské chrbáty (alternatíva), Vrbovskí víťazi (priemyselný folklór na vlastnoručne vyrobených bizarných nástrojoch) a Abusus (jednočlenná elektronická kapela s tvorbou určenou pre absti- nentov), hostoval v projekte Neuropa Michala Kaščáka a v projekte Bolo nás jedenásť s Milanom Lasicom. Vo Vrbovom každý rok organizuje hudob- ný festival Vrbovské vetry. Napísal šesťnásť úspešných rozprávkových kníh. Žije vo Vrbovom, je ženatý, má troch synov.

To bol zámer. Štefan Drco je ne- rozhodný. Keď vyhrá v tombole kopu hnoj, vykydne ju za svojím humnom. Potom povie žene, že sa ide do sveta naučiť rozhodnosti, vyjde, ale nevie, z ktorej strany má tú kopu hnoj obísť – zľava či sprava. Oстане zízať na tú kopu a sleduje život zvieratiek v nej. Každá rozprávka o nich je do polovice rovnaká, pričom dieťa sa môže rozhodnúť, aký koniec si vybe- rie. Na výber sú dve možnosti – buď sa rozprávka skončí cnosťou, alebo hriechom. Dieťa sa tak podvedome na- učí správne rozhodovať vďaka zábave a tomu, že vníma následky oboch roz- hodnutí – keď koná zlo, alebo dobro. Je to taký návod na premýšľanie, teda používanie rozumu.

Na čo sa tešíte v roku 2021?

Na slobodu, koncerty aj besedy. Preto si veľmi želim, aby ľudia začali používať rozum a aby sa dali zaočko- vať. Vďaka tomu tu budeme môcť zase normálne žiť. Kedysi sme nad vecami ako očkovanie ani neuvažovali – naro- dili sme sa a v priebehu pár rokov nás zaočkovali proti všetkému možnému. Keď som išiel do Indie, opäť som sa dal zaočkovať, aby som tam neochorel nejakou exotickou chorobou. Ak je vak- cína proti korone cestou k slobode, nie je čo riešiť. Ľudia okolo nás vo veľkom zomierajú, prečo teda niektorí váhajú? Na čo čakajú? Cítia sa ako hrdinovia? Lebo mne to rozum neberie.

Záchrana ako umenie

Galina Lišhaková

Slovenská národná galéria získala zo zahraničia významné dielo Romana Ondaka Časová kapsula. A to práve v období, keď ponúka viacero paralel k súčasnej svetovej situácii.

Časová kapsula Romana Ondaka, v anglickom origináli Time Capsule, je replikou záchrannej kapsuly Fénix 2 vytvorenej na záchranu tridsiatich troch baníkov, ktorí boli zavalení v bani San José v púšti Atacama v Čile. K nehode došlo 5. augusta 2010 aj pre nedostatočné bezpečnostné opatrenia. V bani napríklad chýbali bezpečnostné rebríky, po ktorých by mali baníci šancu pred zosuvom uniknúť.

Len vďaka mediálnemu tlaku (udalosť sledoval celý svet) pokračovali pokusy o nájdenie uviaznutých baníkov aj viac ako dva týždne po nešťastí, keď bolo málo pravdepodobné, že by ešte mohli byť nažive. Na sedemnásty deň od nehody sa záchranárom podarilo prevrtať k ich úkrytu v hĺbke takmer sedemsto metrov. Baníci síce uviazli v blízkosti núdzovej zásoby potravín, ale takej malej, že každý mohol za dva dni zjesť dve malé lyžičky tuniaka, dúšok mlieka, jednu sušienku a jedno sústo broskyne. Vodu získavali z chladičov banských vozidiel.

Čile požiadalo o technickú pomoc pri ich záchrane Peru, USA, Kanadu aj Austráliu. K ich úkrytu bolo treba vyhlbiť vyše šesťsto metrov hlbokú šachtu, vystužiť ju a nainštalovať do nej výťahovú technológiu s kapsulou, v ktorej ich vyvezú spod zeme. Podľa predpokladov mali tieto práce trvať štvrt roka, no napokon šli rýchlejšie. Záchrannú kapsulu, ktorá dostala názov Fénix 2, navrhlo čilské námorníctvo s expertmi z NASA. Baníkov v nej začali vyvážať spod zeme na šesťdesiaty deviaty deň od nehody.

Symbol storočia

Roman Ondak v čase udalosti pripravoval svoju samostatnú výstavu pre galériu Modern Art Oxford, a hneď ako svetové médiá zverejnili nákresy kapsuly Fénix 2, začal podľa nich vyrábať jej repliku. I keď nemohol tušiť, ako záchranná akcia dopadne, akoby vycítil, že tento predmet sa stane jedným zo symbolov 21. storočia. Po úspešnom

vyslobodení všetkých tridsiatich troch baníkov bola kapsula, ktorú čilské námorníctvo vyrobilo v štyroch kópiách, vystavená na Expo Shanghai 2010, v Národnom prírodovednom múzeu vo Washingtone, v Regionálnom múzeu Atacama v Copiapó, vo Vedeckom múzeu v Londýne... Jednu z nich dokonca vláda Čile darovala austrálskemu mestu Canberra.

Ondakova Time Capsule bola hneď v nasledujúcom roku vystavená v galérii Modern Art Oxford aj na Medzinárodnom bienále v Benátkach. Jej vlastníkom sa stala spomínaná galéria v Oxforde. Slovenská národná galéria (SNG) ju získala vlani. Znamená to veľa. V rámci výpožičiek umeleckých diel na medzinárodnej úrovni sa môže stať silnejším hráčom. Roman Ondak je totiž medzinárodne známy umelec. Jeho diela vlastní najvýznamnejšie svetové galérie ako Tate Modern v Londýne, MoMA v New Yorku či Musée National d'Art v Paríži.

S kritickým podtónom

Čo Time Capsule ako výtvarné dielo symbolizuje, objasňuje Lucia G. Stach, vedúca kurátorka zbierok moderného a súčasného umenia SNG: „Ako je pre Ondaka príznačné, impulzom pre vznik toho diela bola skutočná udalosť, ale aj spôsob, ako rezonovala v médiách na celom svete. Bol v nich jednak súcit s čilskými baníkmi, ktorí pracovali v starej nebezpečnej bani, a jednak tlak na čilskú vládu, aby im pomohla,“ hovorí, narážajúc aj na to, že noviny príbeh nešťastia vykreslovali ako čiernobiely boj dobra so zlom. Tvrdo pracujúci baníci a ich rodiny na jednej strane, na druhej nezodpovedná banská spoločnosť a vláda. V každodenných malých dávkach to bol pútavý seriál, tak trochu telenovela, tak trochu reality šou. Pre čilského prezidenta Sebastiána Pineru sa pochopiteľne stal dobrý záver príbehu otázkou cti, a keď sa ukázalo, že Čile nemá na vyslobodenie baníkov potrebné stroje, požiadalo o pomoc viaceré štáty, dokonca NASA.

„Dielo nie je len o tom, že ľudia sú schopní krásnych a vznešených vecí. Jeho hlavnou témou je sila ľudskosti. Ale je aj o tom, že v pozadí motivácie k dobrým skutkom je veľakrát zisk či sláva. Áno, ľudia dokážu všetko, keď je to pre nich dostatočne výhodné. Preto Roman Ondak rozpráva príbeh záchrany čilských baníkov bez všetkého pátosu okolo neho,“ vysvetľuje Lucia G. Stach, no dodáva, že celkom sa oň nedalo pripraviť vzhľadom na to, že je vo farbách čilskej národnej vlajky.

Pocit stiesnenosti

V lete by mala byť takmer štyri metre vysoká Time Capsule prevezená do budovy SNG v Bratislave. Aktuálne až do júna tohto roku je vystavená v Stodole Schaubmarovho mlyna v Pezinku, čo je vysunuté pracovisko SNG. Príbeh čilských baníkov pred vstupom do expozície približuje informačná tabuľa aj bulletin. Naostro však bude vystavená v stálych expozíciách po dokončení rekonštrukcie SNG v Bratislave.

„Zámerné sme s autorom vybrali priestor s krovom, ale dosť vysoký, pretože v ňom vládne prirodzené

prítmie aj istý pocit stiesnenosti. Táto atmosféra je súčasťou diela. Keď tam stojíte, uvedomíte si, že baník na pokraji svojich síl sa v takejto kapsule s kyslíkovou bombou na tvári viezol sám na denné svetlo trištvrte kilometra. Predtým musel dva mesiace vydržať s ďalšími tridsiatimi dvomi ľuďmi v ťažko dýchateľnom prostredí pod zemou. Takisto vás asi napadne, že život sa môže v každej chvíli dramaticky zvrtnúť a zatriasť našimi istotami,“ hovorí Lucia G. Stach. Nie náhodou. Takéto trasenie istotami ľudstvo v súvislosti s pandémiou

prežíva už rok. A tak ako v príbehu čilských baníkov, aj v dnešnej situácii hrajú dôležitú úlohu ľudská solidarita a vedecké riešenia. Asi nám neostáva iné, ako ešte chvíľu vydržať tú hystériu, zisťnosť a pátos okolo nej.

Autorka je redaktorka portálu Veda na dosah.

1 Roman Ondak, Foto: Marek Forgáč.

2 Inštalácia Time Capsule / Časová kapsula v priestoroch stodoly Schaubmarovho mlyna v Pezinku, Foto: Martina Mlúchová.

Rodinka statočných. Chcu byť spolu čo najdlhšie. Nič iné nie je dôležitejšie.

Jabíčkový sen

Lucia Bucheňová

Alan Hyža

Má čerstvých štrnásť, ale ona sa z toho, že je už veľká, neteší. Úsmev sa z jej tváre vytráca. Má okolo seba milujúcich rodičov, mladšieho brata aj sestru, svojich najbližších, ktorí by jej zniesli aj modré z neba. Keby to šlo. Ale ona vie, že to nejde.

Že zdravá nikdy nebude. Že nikdy už nebude lepšie, práve naopak... „Pre mňa už zázrak neexistuje,“ pološeptom mrazivo povie a sklopí zrak.

Karinka. Na Slovensku pravdepodobne najstaršia pacientka so svalovou atrofiou typu 1. Štatistiky pritom hovoria smutne – deti väčšinou do troch rokov života zomrú na ťažké respiračné komplikácie. Fatálna diagnóza, ktorá postupne uväzní človeka na posteľ, tracheo a peg. „Hadičky sú proste nevyhnutnou súčasťou jej tela, naše múdre dievčatko vie, že bez nich by tu nebolo,“ smutne skonštatuje mama Silvia, ktorá s manželom Tiborom už roky žije len zo dňa na deň. Lebo, nikdy nevieš, čo bude zajtra, nieto o týždeň či mesiac, nedajbože rok.

Karin sa pokúsi o úsmev a na otázku, ako sa má, ti cho odpovie: „Dobre.“ Pre mamu Silviu a ocka Tibora bolo stanovenie diagnózy ich dcérky v jej deviatich mesiacoch šokom. „Lekár mi to dal bez servítky – pripravte sa, že do troch rokov zomrie,“ spomína Silvia. S Karinkou je nonstop. „Plačem každý deň, ale nie pred deťmi.“ Silvia má atrofiu už v malíčku, vie, čo ich čaká a zároveň ďakuje Bohu za každý nový deň s Karinkou.

Chod celej rodiny je na sto percent podriadený Karinke. Desaťročný Tiborko a šesťročná Dorotka nevedia, čo je to dovolenka, prázdniny. „Mohli by sme ísť s nimi na kúpalisko, babka by postrážila Karin na hodinu-dve, ale prišlo by mi to tak ľúto, že radšej sme doma všetci spolu. Tancujeme pred ňou, lebo tomu sa teší a vtedy sa krásne smeje. Má rada, keď sme veselí. Len je to stále ťažšie a ťažšie...“

Prvý zápal pľúc dostala tri a polročná, dodnes ich má za sebou dvadsaťdva. Už niekoľkokrát bola situácia kritická, a keď ju v nemocnici urgentne prevážali na JISku, z posledných síl stihla mame povedať, že ešte nechce zomrieť. Od štyroch rokov má okrem tracheostómie zavedenú aj sondu do bruška, takzvaný peg, aby sa do nej dostala výživa. Spáva na polohovacej posteli v obývačke, aby bola v centre rodinného diania. Okolo seba však musí mať dýchací prístroj, zvlhčovač, ventilátor, odsávačku... Sama nedokáže nič, jej telíčko je vysilené, vykrútené, chrbtica taká zdeformovaná, že svoju dcérku nemôžu rodičia ani poriadne polohovať. Hlavou už permanentne leží na ľavej strane, uško je stlačené, fialové, hlávka je rovnako zdeformovaná. Najvernejším spoločníkom je notebook, ukazovákom si ešte ako tak dokáže nastaviť, čo potrebuje. Aj keď to trvá dlho. Karin je trpezlivá a statočná.

V noci funguje na internete, vďaka YouTube sa naučila po anglicky. „Chceme, aby bola v rámci svojich možností šťastná, preto akceptujeme aj jej obrátený režim – cez deň

viac spí a v noci žije. Na notebooku pozerá prírodu – more, pláže, lesy – tak veľmi túži dýchať čerstvý vzduch, sledovať konáre vo vetre, cítiť vôňu trávy... Potom má z toho horšiu náladu, lebo svet cez okno jej to nevynahradí. Tešiť ju môže len to, že je to okno domáce, nie nemocničné.“

Z troch detí v rodine nie je úplne zdravé ani jedno. „Tiborko má dyslexiu, Dorotka dostala odklad nástupu do školy. Je nevyspytateľná, bojazlivá, sú momenty, kedy jej musím chytiť ruku a ukázať, čo treba spraviť. Veľa vecí chápe, mnohé však nie,“ povie Silvia. „Život som si predstavovala inak, čo by som dala za to, aby som mohla nakričať na Karinku, že prišla neskôr domov, že neumyla riad, keby sme mohli riešiť, či bude pediatričkou, alebo liečiť dospelých. Pretože by určite išla na medicínu, to povie každému aj dnes. Alebo keby som sa mohla tešiť, ako si v necovidových časoch zájdem s dospievajúcou dcérou len tak na kávu,“ nasadí si na chvíľu ružové okuliare Silvia, ktorej príjmom je opatrovateľský príspevok.

Do práce chodí iba Tibor, je živnostníkom a stavia betónové ploty, lenže epidémia živnostníkom nepraje a zima všeobecne tiež nie. „Vždy ako prvé zaplatíme nájom za sociálny byt, šialených 430 eur, potom stravu a ďalšie základné položky. Vyskakovať nemôžeme, ale ani nefňukáme. Ľúto, a strašne, je nám však to, že Karinke nedokážeme splniť jej sen – kúpiť jej vytúžený „nový jabíčkový notebook“, ktorý si našla na internete a prosila Ježiška, aby ho doniesol. Lenže takmer dve tisícky nemáme. Takže na Vianoce boli slzy, Karinkine aj naše. Že sa to nepodarilo. Keby sme mali svoj byt a platili normálnejšie nájomné, vedeli by sme na možno posledný sen našej milovanej dcérky našetriť... Čo iné jej môžeme dať? Jedným prstom dokáže na notebooku divy, je to jej svet, jej život. Neberte to ako rozmar. My vieme, že náš spoločný čas sa kráti, ale snažíme sa na to nemyslieť, zbláznili by sme sa. Od žiaľu a lásky zároveň.“

Časopis Nota bene poskytuje priestor OZ Medzi nami, aby pomohlo sociálne slabším rodinám a rodinám s postihnutým členom. Ide o ľudí, ktorí sa nie vlastnou vinou ocitli v ťažkej situácii. Možno sa nájde niekto, koho príbeh Karinky osloví. Aj Váš príspevok sa použije na zaplatenie nájomného v sociálnom byte, aby rodičia mohli odložiť peniaze na kúpu notebooku pre Karinku. Ďakujeme! Číslo účtu: 4 040 218 205/3100 (Primabanka). IBAN: SK85 3100 0000 0040 4021 8205, SWIFT: LUBA SKBX. Pripíšte poznámku – Karin. Kontakt na OZ medzi nami: 0905 910 827 alebo 0905 240 389 (medzinami@zoznam.sk).

Uverejňované príbehy nie sú príbehmi predajcov Nota bene a prípadné otázky, prosím, adresujte OZ Medzi nami.

LITERÁRIUM
Petra Gettinga

Uchovať si jasnú hlavu

Téma aktuálneho čísla je pozoruhodná – zvlášť v dobe, keď sa zdá, že hlava mnohým slúži len na to, aby im nepršalo do krku.

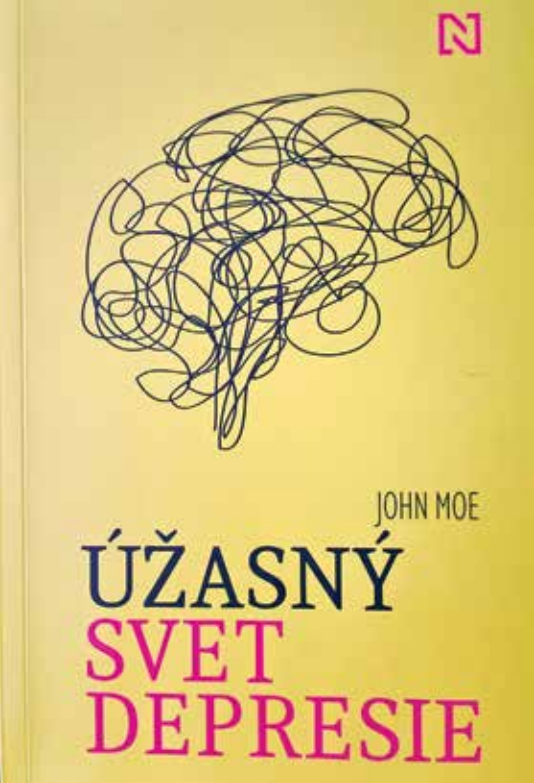
Ešte hlúpejšie je, keď si myslia, že im na to skočíme. Čo iné povedať v čase, keď sa po-skok mafie necháva za naše dane obskakovať v nemocnici, čelní konšpirátori ležia s cho-robou, ktorá neexistuje, dubajská madam sa obieha v šóre ako kofa na trhu, milovníci zvierat ich v lesoch ostošesť strieľajú a poli-cajt podozrivý z úplatkov je novou modlou?

Mám knihu opisujúcu časy epidémie, autor ju vydal v roku 1722, a hoci nás od nej delí tristo rokov, hovorí viac než len o vyčíňaní moru v Londýne. Tento Denník morového roku je fascinujúci nielen prácou s prameňmi, dobovými kronikami, správami a výkazmi, ale aj tým, ako dokázal zachytiť správanie ľudí, inokedy takých samoľúbych – bárs im korunu tvorstva z hlavy kedykoľvek vezme kdejaký mikroorganizmus.

Tak ako dnes dezinformátori, aj vtedy sa okrem infekcie šírili bludy a šarlatáni všetkého druhu zaplavili letákmi a plagátmi ulice – a aj vtedy sa zodpovední báli vyhlásiť boj hlúposti: „Bola tu snaha zamedziť vydá-vanie takých strašných vecí a znemožniť, ba aj zatknúť ich rozširovateľov, ale nič sa v tom neurobilo, lebo vláda nechcela dráždiť ľud, ktorý už beztak bol na pokraji zúfalstva.“

Nikdy totiž nejde len o podvodníkov, ale aj o podvádzaných, ktorých neubúda, až sa zdá, že chcú byť klamaní. „Zmätok uvrhol ľud do rúk šarlatánov,“ čítam. „Bolo to vše-lijaké bláznovstvo a podľa toho si môžete urobiť obraz o zmätenej myslí úbohého ľudu tých čias. Zlodejíčkovia ich klamali tým, že ich okrádali o peniaze, no chcem sa zmieniť nielen o podvádzajúcich, ale aj podvedených. Tí pili čarodejné nápoje, vyhánali diabla, mali amulety a čo ja viem aké prostriedky, mnohými uzlami zviazané papiere, na kto-rých boli slová ako abrakadabra.“

Knihu napísal Daniel Defoe, autor Ro-binsona Crusoea, a po epopeji o samote člo-veka na opustenom ostrove vlastne napísal pokračovanie o samote človeka – zoči-voči hlúposti v preľudnenom svete. To dá rozum, že uchovať si jasnú hlavu ide bez rozumu iba sťažka.

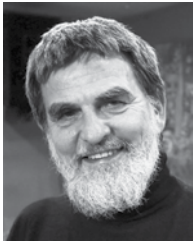
O smútkoch smutkov

 Zuzana Mojžišová

Niečo rozum dá, dokáže si s tým poradiť. S niečím iným má, nao-pak, veľké problémy. Napríklad s duševným ochorením, ktoré je hlav-nou postavou v knižke Úžasný svet depresie (N Press 2020, preklad Sa-muel Marec) od amerického autora Johna Moea. Je v nej mnoho bolesti a smútku, ale – na prvý pohľad prekvapivo – aj mnoho vtipu a radosti... A dostatok informácií na to, aby aj čitateľ v tejto oblasti nevzdelaný a bez priamej skúsenosti s diagnózou depresie porozumel jej podstate, súcitil, prekvalifikoval nejednu situáciu, ktorú zažil s inými ľuďmi a nedokázal si ju až doposiaľ uspokojivo vysvetliť.

Smutkovia, ako Moe nazýva depresívnych pacientov, to majú v živote fakt ťažké. Klobúk dole pred nimi všetkými i tými, čo s nimi žijú a čo im pomáhajú. „Horšie je však to, že smutný človek v dôsledku depresie stratí nádej. Nahradí ju zúfalstvo a vám ostane len podozrenie, ak nie rovno presvedčenie, že lepšie to už nikdy nebude. Ako to má človek rozlúsknuť? Depresia predsa robí všetko pre to, aby ste ani nevstali z postele. Nedovolí vám osprchovať sa a umyť si zuby. Prísť na to, ako funguje vaša myseľ, je preto asi také jednoduché ako cesta na Mars. Autobusom.“

John Moe, sám od detstva trpiaci depesiou, píše o chorobe, o sebe. „Počas vyše jeden a pol kilometra dlhej cesty zo školy domov som na tým rozmyšľal. Samovražda by vyriešila všetky problémy, ktoré mám sám so sebou, s rodinou, so školou, s kamarátmi, dievčatami aj budúcnosťou. A ak by som to urobil, ľudia by o mne hovorili v dobrom a v ročenke by mi venovali dvojstranu. Už nikdy by som nemusel mať strach z nevyhnutné-ho výbuchu atómovej bomby ani sledovať, ako sa mi v najbližších rokoch mozog rozpadá na márne kúsky... Keď som rozmyšľal nad samovraždou, síce sa mi to veľmi nepáčilo – nebolo to predsa len veľmi príjemné. Ne-dokázal som s tým však prestať.“ Ale píše aj o iných. Hlavným cieľom knižky Úžasný svet depresie, no aj iných Moeových aktivít, napríklad rovnomenného rozhlasového podcastu, je znova a opäť prelamovať rôzne tabu obkolesujúce tému duševných chorôb. Začať hovoriť o zakrývanom probléme je často začiatok jeho úspešného či aspoň uspokojivého vyrie-šenia. Empaticky vedený rozhovor býva liečivý. Moe so svojimi čitateľmi vedie práve tento druh dialógu. Vďaka zaň.

Daniel Pastirčák

Tvor vášnivý

„To dá rozum!“ hovoríme a tvrdíme každý niečo iné. Čo dá rozum? Kde a komu to dáva? Človek sám seba nazval Homo sapiens – tvor rozumný. Možno by si mal priznať, že je skôr Homo passion – tvor vášnivý. Uverili sme, že k pravde nás privedie čistá, objektívna racionalita. Čistá racionalita je však iba nedostupný ideál. V okamihu, keď začnem myslieť, k myšlienkam pristupujú duchovné i pudové impulzy odeté do emócie: iba vďaka emócií určitú myšlienku prijímam za svoju a premieňam ju v čin. „Dôvody mi napadnú až potom, najprv sa mi niečo pozdáva alebo prieči,“ napísal Pascal „Prieči sa mi to, hoci neviem prečo, i keď sa nazdávam, že sa mi to prieči práve z toho dôvodu, na ktorý ešte len prídem. Domnievam sa však, že sa to človeku neprieči z dôvodov, na ktoré príde až potom, ale že na tie dôvody príde jednoucha preto, že sa mu to prieči.“

Prečo sa mi niečo pozdáva a niečo prieči? Musím sa odvážiť stretnúť s ohňom, ktorý vo mne horí. S túžbou po úplnosti bytia. Za maskou myšlienok objavím tváre vášní a tie často nie sú pekné. Vidím, čo som vidieť nechcel: pýchu, žiarlivosť, predsudky, závisť, túžbu po víťazstve a sebakpresadení. Keď uzriem svoju odvrátenú tvár a v nej nutkavé sklony k zlovoľným motívom, do dialógu vstupujem pokornejší. Som pripravený chápať i nevedomú podmienenosť a etickú neurčitosť toho druhého. Učím sa empatii: nie je dôležité iba to, čo druhý hovorí, je dôležité porozumieť, prečo to hovorí. Až keď viem, čo dáva emócia, môže začať reč o tom, čo dá rozum.

Zuzana Uličianska

Koľko hláv...

Jeden môj známy, Američan, sa počas návštevy na Slovensku v jednom kuse čomusi čudoval. Za-strájal sa, že zostane u nás žiť a bude sa živiť ako „poradca pre zdravý rozum“.

Američania si veľmi vážia sedliacky, v ich prí-pade skôr „farmársky“ rozum. Veľké promo tomuto konceptu urobil už Thomas Paine, ktorého dobový bestseller Common Sense opisoval odtrhnutie amerických kolónií od Británie ako logický krok.

Akurát, že to, čo vnímame ako rozumné, je vždy relatívne. Nuž, áno, na našich úradoch pre cudzincov by sa mohlo hovoriť po anglicky, áno, áno... Ale zas, každá krajina má svoje vnútorné nastavenia a dva a dva nemusia byť všade štyri.

V spojení „common sense“ je dôraz na slove „common“, čo zna-mená bežné, normálne, štandardné, konvenčné... Zdieľaná vedomosť a skúsenosti je to, čo drží skupiny ľudí poko-pe. Niekedy sú to pravidlá premávky, inokedy etikety, možno aj vetičky zo známych filmov, v poslednom čase však nanešťastie aj zámerne šírené lži, plodiace radikálne presvedčenia či fanatizmus. Zdravý rozum nás totiž často zavádza, logické predsa je, že pravdu máme my! Dnešný svet by na-miesto „common sense“ potrebovali skôr „common sensibility“.

Systémy sú totiž čoraz komplikovanejšie, stále menej rozumieme ich fungovaniu a možno práve z toho vzniká frustrácia, ktorá je jed-ným zo zdrojov nepokojov. Trabanty sa dali ešte podomácky rozbehá-vať, ale ktorý domáci majster opraví Teslu? Generálne pravdy zanikli, ak niekedy existovali, ľudstvo sa rozdelilo do fanúšikovských skupiniek. A ako hovorí naše dobre známe príslovie, koľko hláv, toľko nerozumu.

Dorota Nvotová

IQ a srdce

„Mami, ty máš IQ mínuso-vej hodnoty!“ uráža ma môj sedemročný syn vždy, keď po-viem niečo, čo sa mu nepáči. „Mne namerali 138, zlatko, koľko máš ty?“ pridávam sa do malej IQ hádky. „Ja mám milión, lebo som po ockovi, nie po tebe,“ pritvrdzuje dieťa z rozvedenej rodiny. „Dôležité je EQ, nie IQ, láska moja. Vojny nerobia hlúpi ľudia, ale ľudia zlí,“ uzatvárať argu-mentom, proti ktorému nemožno namietat.

Tak ako môj syn, aj celá táto spoločnosť prece-ňuje múdrosť, vzdelanie a inteligenciu. Aj ja som bola kedysi toho názoru. Až kým som nespoznala jednoduchých rybárov, riksákov, pastierov niekde v „riti Paľovej“, ktorí rozhodne neoplývali vzdel-a-nosťou, ale srdce mali na pravom mieste a vďaka nim a im podobným jednoduchým ľuďom boli ich životy šťastné, ich rodiny spokojné, ich deti skrom-né, ich dediny bezkonfliktné. A keď potom prišiel na politickú scénu Kotleba a jeho strana, iba sa mi potvrdilo, ako vzdelanosť a dokonca ani prirodzená inteligencia nesúvisí s vytváraním hodnôt či budo-vaním a udržiavaním ľudskosti. Fašistickí profesori vysokých škôl, právnici, učitelia... alebo niektorí moji kamaráti posielajúci imigrantov, Rómov či bezdomovcov do plynu. IQ primeranej hodnoty, vysokoškolské vzdelanie, všeobecná rozhladenosť... Nie, svet nepotrebuje viac „múdrych“ ľudí. V čase, keď sa polarizuje svetová spoločnosť na tých, čo počúvajú vedu, a na tých, ktorí ich nazývajú ovca-mi, nie je rozum tým elementom, ktorý rozhodne o našej budúcnosti. Treba ľudí srdca, ľudí, ktorí budú najprv súcitíť so slabšími, zraniteľnejšími, ľudí, ktorí budú chrániť túto planétu pred tými, čo operujú iba mozgovými závitmi.

Áno, keby Greta Thunberg bola hlúpa, nikdy by nedokázala zbucovať celospoločenskú debatu o klimatickej kríze. Keby bol David Attenborough hlupák, dopad jeho filmov na premýšľajúceho člo-veka by bol nulový. Keby bol Gándhí nevzdelaný, nikdy by nepomohol svojej krajine. Rozum je len pomôcka. Nevyhnutnosťou je srdce. Nevzdelaný jednoduchý a pokojne aj hlúpy človek, ktorý celý život vysádza stromčeky tam, kde vzdelaní pod-nikatelia lynčujú jeho okolie, je pre túto planétu potrebnejší. Toto všetko sa snažím vysvetliť svojmu synovi, prváčikovi na škole pre mimoriadne nadané deti. Jeho mozog potrebuje viac odpovedí ako bežné mozgy, jeho smäd po informáciách je neutíšiteľný a tento svet, táto spoločnosť, naše školy, poskytujú len odpovede pre rozum. Je mi jasné, že nebude jednoduchým človekom vysádzajúcim stromče-ky. Ale keď sa raz stane tým vysnívaným vedcom, chcem, aby pracoval aj srdcom a vymyslel niečo, čo pomôže našej planéte k záchrane, nie ku skaze. Lebo atómovú bombu tiež asi nevymyslel hlupák.

NOTA BENE
2 2021
Čítanie

40

NOTA BENE
2 2021
Stĺpčeky

41

ČIERNOBIELE

NOTA
BENE

1,40 €

POLOVICA PRE PREDAJCU

KÚPITE LEN U VÁŠHO PREDAJCU

KRÍŽOVKY

autor: Pavol Surovec	kozmos, vesmír	pozýva	najvyššia karta	EČV Trebišov	panski sluhovia	manželka Šamašova	ženské meno	bahniatko- vité vták	Pomôcky: AJOS, EKAS, SOO, KOALIB	ťaž	množstvo ľudi	zlo (angl.)	pclovička	vyhynutý morský živočích
ženské meno									uchádzač					
2. časť tajničky									listnatý strom					
									druh hlodavca					
meno herca Romančíka				klobúk (maď.)						zavijali				
				ubytovacie zariadenie						mesto v Japonsku				
tamta			zn. hektára			ostrov vo Fínsku				ugrofínsky pojem duše				
			topánka (čes.)			mesto v Indonézii				bezhrbá fava				
		britky, zápasy					korálový ostrov					predložka		
	austrálsky pštros	rehoľa					alpský škriatok					živočišny tuk		
zmyselnosť								sudánsky kmeň						
								MPZ Poľska						
1. časť tajničky					francovka					3. časť tajničky				
oznámil úradom					fáza mesiaca					sidlo v Egypte				

Minulosť už nezmeníte, ale budúcnosť [...]. ANONYM

Vylúštenie z minulého čísla: Život ide vpred, ale pochopiť [ho môžeme, len keď sa pozrieme vzad]. KIERKEGAARD
Troch úspešných lúštitel'ov, ktorí do konca mesiaca pošlú tajničku na krizovka@notabene.sk, odmeníme knihou.

Kódex predajcu

1. Predajca nosí preukaz so svojim registračným číslom a fotografiou pri predaji na viditeľnom mieste.
2. Predajca predáva časopisy označené číslom zhodným s registračným číslom uvedeným na preukaze.
3. Predajca predáva časopisy na určenom predajnom mieste uvedenom na jeho preukaze.
4. Predajca predáva časopisy za oficiálnu cenu uvedenú na titulnej strane časopisu.
5. Predajca predáva časopisy spôsobom, ktorý neobťažuje okoloidúcich (je triezvy, čistý, upravený, slušný).
6. Predajca sa zdržuje na predajnom mieste bez detí do 16 rokov.
7. Predajca aktívne pracuje na zlepšení svojej sociálnej situácie a riadi sa pokynmi sociálneho pracovníka.
8. Predajca v Bratislave je povinný nosiť aj oficiálnu vestu s logom Nota bene. Začiatočník vestu nemá, iba špeciálny preukaz platný v daný mesiac.

Kódex kupujúceho

zostavil predajca Nota bene Peter Patrónsky

1. Prevorte si preukaz predajcu, na ktorom je uvedené registračné číslo, fotka.
2. Kupujte časopisy označené číslom zhodným s registračným číslom uvedenom na preukaze predajcu.
3. Predajcu si starostlivo vyberte.
4. Neplaťte viac, ako je uvedené na časopise, pokiaľ sa tak sami nerozhodnete.
5. Zoberte si svoj zaplatený časopis.
6. Časopis po prečítaní darujte alebo znehodnoťte tak, aby sa nedal znova predat'.

OCHRÁŇME SPOLU TÝCH
NAJZRANITEĽNEJŠÍCH

Máte doma kyslíkový
koncentrátor?
Zapožičajte ho do
zariadení pre
seniorov.

Na liečbu COVID-19 zariadenia pre seniorov zúfalo
potrebujú prístroje na kyslíkovú terapiu.
Požiadavky na prístroj: prietok 5-8 litrov/min,
koncentrácia nad 90%.

Prosím, volajte na tel. 0948 339 647
alebo píšte na info@equita.sk
Ďakujeme.

- Pouličný časopis Nota bene začal vychádzať v septembri 2001. Vydáva ho občianske združenie Proti prúdu ako svoj hlavný projekt na pomoc ľuďom, ktorí sa ocitli bez domova alebo im hrozí strata ubytovania z finančných dôvodov. Cieľom je aktivizovať ľudí bez domova, pomôcť im získať sebaúctu, dôstojný príjem, pracovné návyky a sociálne kontakty. Úlohou Nota bene je tiež kampaň na pomoc ľuďom bez domova.

- Predajca časopisu musí byť registrovaný v OZ Proti prúdu alebo partnerskej organizácii mimo Bratislavy. Pri registrácii dostane 3 kusy časopisov zdarma, všetky ostatné si kupuje za 1,20 € a predáva za plnú

sumu 2,40 €. Je povinný nosiť preukaz, v Bratislave aj oficiálnu vestu a dodržiavať kódex predajcu (pozri str. 42). Ak zistíte, že niektorý predajca porušuje pravidlá, prosím informujte nás alebo partnerskú organizáciu.

- OZ Proti prúdu v rámci integračného projektu Nota bene poskytuje predajcom ďalšie služby: základné a špecializované sociálne poradenstvo, pomoc pri uplatňovaní práv a právom chránených záujmov, podporu streetworkera na predajnom mieste, právne poradenstvo partnerskej advokátskej kancelárie, tréningy, skupinové stretnutia a workshopy, prístup do kupónového motivačného sociálneho obchodu, príspevky na

lieky, internet, PC a telefón zadarmo pre vybavovanie práce, bývania a úradných záležitostí, úschovu peňazí a úradných listín a možnosť využívať korešpondenčnú adresu o. z. na zasielanie osobnej pošty.

- OZ Proti prúdu od roku 2001 realizuje pilotné projekty v oblasti riešenia bezdomovectva, iniciuje systematické a legislatívne zmeny na národnej úrovni, vydáva knihy z pera ľudí bez domova, organizuje odborné konferencie a vydáva odborné publikácie. Je členom siete pouličných časopisov INSP, organizácie FEANTSA a Slovenskej siete proti chudobe. Viac na www.notabene.sk.

Manažment Proti prúdu: riaditeľka Mgr. Zuzana Pohánková, 0917 275 812. Štatutárne zástupkyne: Mgr. Zuzana Pohánková, Mgr. Sandra Pazman Tordová. **Program NOTA BENE:** šéfredaktorka Mgr. Sandra Pazman Tordová - 0905 143 651. **Sociálni pracovníci:** PhDr. Peter Kadlečík - 0907 733 388, Mgr. Barbora Sekelská - 0905 440 878, Mgr. Belinda Fulierová - 0911 654 411, Zuzana Olšinová, Erik Kapsdorfer, Peter Kováč, poradcovia@notabene.sk. **Ekonomické oddelenie:** Boris Fandák - 0911 209 559. **Personálne oddelenie:** Hana Hochel - 0905 440 764. **Program BÝVANIE:** Mgr. Ivan Lorenc, Mgr. Barbora Žiaranová - 0905 595 520. **Program ADVOKÁCIA:** Mgr. Nina Beňová, PhD - 0908 434 826. **Grafické spracovanie časopisu:** Mgr. art. Pavol Čejka. **Jazyková korektúra:** Miroslava K. Valová. **Tlač:** Polygrafické centrum s.r.o. **Emaily:** meno.priezvisko@notabene.sk.

Mesačník Nota bene, 21. ročník, 2/2021. **Vydavateľ:** OZ Proti prúdu, Karpatská 10, 811 01 Bratislava, 02/5262 5962, www.notabene.sk. **IČO:** 360 68 781, IČ DPH: SK2021585731, **číslo účtu:** 266 34 750 14/ 1100 Tatrabanka, **IBAN:** SK 21 1100 0000 0026 6347 5014, **BIC (SWIFT):** TATRSKBX. **Registrácia** na MV SR dňa 20. 3. 2001, číslo spisu: VVS/1-900/90-17945, na MK SR pod číslom EV 3665/09 ISS N 1335-9169.

Organizácie zabezpečujúce realizáciu integračného projektu Nota bene na Slovensku:

BRATISLAVA (od roku 2001): O. z. Proti prúdu, vydavateľ Nota bene, Karpatská 10, 811 01 Bratislava, 02/5262 5962, poradcovia@notabene.sk, www.notabene.sk, **BANSKÁ BYSTRICA** (2003): Sociálno-charitatívne centrum Ivana Šedibu, prevádzkovateľ: Územný spolok SČK, Pod Urpínom 6, 974 01 Banská Bystrica, Kleniarová Hana, 0907 403 123, socialne.redcross@gmail.com, **BARDEJOV** (2017): Centrum sociálnych služieb, Toplianska 9A, 085 01 Bardejov, Mgr. Martin Jutka, 0901 713 903, jutka.martin@gmail.com **ČADCA** (2006): Dom charity sv. Gianny, prevádzkovateľ: DCH Žilina, Kukučínová 4, 022 01 Čadca, Katarína Melicháčová, 0918 874 839, 041/432 40 88, dchgianna.ca@gmail.com, **HLOHOVEC** (2009): O. z. Pokoj a dobro, Pribinova 51, 900 28 Hlohovec, Pavol Šoka, 033/742 3827, viera.vavrova@dzu.sk, **HOLÍČ** (2009): Azylový dom Emauzy, prevádzkovateľ: N. o. Krížovatky, Holíč, Michal Sedláček, 034 668 3110, michal.sedlacek@gmail.com, emauzy@stonline.sk, **KOŠICE** (2003): Charitný dom sv. Alžbety, prevádzkovateľ: ADCH Košice, Bosáková ul. Košice, Marek Lengyel, 0910 842 182, notabene.kosice@gmail.com, **LEVICE** (2005): O. z. Miesto v dome, Kpt. Nálepku 125, 934 01 Levice, Mgr. Ľubica Prištiaková, 036/622 15 86, mvd@miestovdome.sk, **LIPTOVSKÝ MIKULÁŠ** (2010): Mestský úrad Liptovský Mikuláš, Štúrova 1989/41, 031 42 Liptovský Mikuláš, Mgr. Veronika Bániková, 044 556 5324, veronika.banikova@mikulas.sk, **MALACKY** (2006): Azylové centrum Betánia, prevádzkovateľ: N. o. Krížovatky, Ľudovíta Fullu 16, 901 01 Malacky, Viera Hujíková, 034 772 2457, centrumbetania@gmail.com, www.krizovatky.eu, **NITRA** (2003): Dom charity sv. Rafaela, prevádzkovateľ: DCH Nitra, Samova 4, 950 50 Nitra, Andrea Rončková, 0907 451 771, 037 772 1792, rafael.charita@gmail.com, www.charitanitra.sk, **PIEŠŤANY** (2005): ZSS Domum, Bodona 55, 921 01 Piešťany, Eva Papšová, 0915 400 577, 033/ 772 7687, domum@piestany.sk, **POPRAD** (2005): ZSS, prevádzkovateľ: O. z. Korene v spolupráci s MsÚ Poprad, Levočská 51, 058 01 Poprad, Marcela Michalková, 0910 890 488, 052/772 4209, socialne@msupoprad.sk, **PREŠOV** (2017): O. z. SOCIÁLNY PREŠOV, Sibírska 19, 080 01 Prešov, Mgr. Peter Németh, 0905740096, pietro@spire.sk **SVIDNÍK** (2016): Spoločnosť priateľov detí, mládeže a rodín Svidník, Dlhá 505/9, 089 01 Svidník, Mgr. Marek Fek, 0917 673 107, 0907 405 632, fekmarek@azet.sk, **TRENČÍN** (2016): ISKRA Trenčín, Dolný Šianec 1, 911 01 Trenčín, Pavol Juríček, 0948 343 163, pavol.juricek123@gmail.com **TRNAVA** (2006): ADCH Trnava, Hlavná 43, 917 01 Trnava, Soňa Pobiecka, 0948 091 011, maria.fabikova@charitatt.sk, sona.pobiecka@charitatt.sk, **VRANOV NAD TOPLOU** (2009): Charitný dom pre mládež, prevádzkovateľ ADCH Košice, Lúčna 812, 093 01 Vranov nad Topľou, 0904 981 536, 057/443 1578, chdm.vranov@charita-ke.sk, **ŽILINA** (2003): Dom charity sv. Vincenta, prevádzkovateľ: DCH Žilina, Predmestská 12, 010 01 Žilina, Mgr. Gabriela Hulíaková, 0918 314 197, 041/724 4795, dchvincent.za@gmail.com

NOTA BENE

2 2021

Proti prúdu

43

NOVÁ KNIHA **NOTABENE**

14 príbehov inšpiratívnych
osobností zo Slovenska

Ukážme deťom,
že si môžu vybrať,
čím chcú byť

**KUPUJTE U PREDAJCOV
NOTA BENE**

Projekt podporili

CURAPROX

**Folk
Milk**

Wings^{4U}